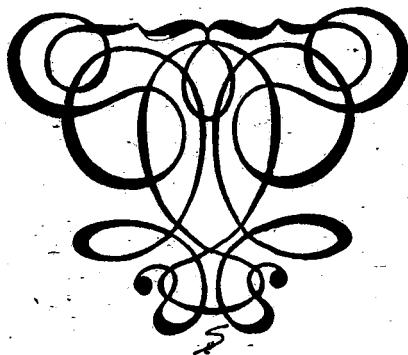

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR
POLITIK · STATISTIK · EKONOMI
NY FÖLJD UTGIVEN AV
FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

Nils Herlitz, Ett och annat om självstyrelsens betydelse i svensk förvaltningshistoria (forts.). — Helge Granfelt, Trippelallianstraktaten av år 1882. Dess tillkomst och betydelse (forts.). — Ragnar Lundborg, De brittiska dominiernas och lydstaternas rättsliga ställning. — Översikter och meddelanden: I. Politik: Konstitutionella frågor vid 1921 års riksdag. Av J. E. Nilsson. — II. Statistik och ekonomi: Internationell statistik och Nationernas förbund. Internationella arbetsbyrån i Genève. Senator Luigi Bodio †. Av S. D. Wicksell. — Litteraturgranskningar: Bo Gabriel de Montgomery, Politique financière d'aujourd'hui principalement en considération de la situation financière et économique en Suisse, ann. av Bertil Ohlin. — Fahlsbeckska stiftelsen: Berättelse över dess verksamhet och förvaltning under år 1920.

ÅRG. 24

JULI 1921

HÄFT. 3

LUND . . STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION . . LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:—

PRENUMERATIONSANMÄLAN.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT har från och med år 1919 övergått till ny ledning. Den Fahlbeckska stiftelsen, grundad genom den förutvarande utgivarens storartade gåva vid Lunds Universitets 250-års-jubileum, har i överensstämmelse med gåvobrevet övertagit Statsvetenskaplig Tidskrift för politik, statistik och ekonomi under denna samma titel, med tillägget Ny följd.

Tidskriftens syfte och allmänna uppställning är densamma som tidigare. Den kommer sålunda att liksom förut innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning kortfattade översikter och meddelanden, avseende att hålla läsaren å jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur.

Tidskriften vill, framgent som hittills, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet. Den vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom dess ovan angivna ram.

Tidskriftens redaktion handhaves under överinseende och medverkan av Fahlbeckska stiftelsens kollegium, närmast av undertecknad WALLENGREN såsom kollegiets redaktionssekreterare och tidskriftens ansvarige utgivare. För redaktionen av »översikter och meddelanden», avdelningen »statistik och ekonomi», medverkar docenten SVEN WICKSELL.

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år. Lösa häften säljas i mån av tillgång till ett pris av c:a 75 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos »Redaktionen av Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1920.

Sigfrid Wallengren.
Professor i statskunskap
och statistik.

Robert Malmgren.
Professor i stats-, förvaltnings-,
kyrko- och folk rätt.

Emil Sommarin.
Professor i nationalekonomi
och finans rätt.

Arthur Stille.
Professor i historia.

Lauritz Weibull.
Professor i historia.

Martin P:n Nilsson.
Professor i klassisk fornkun-
skap och antikens historia.

Av *Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen* har utkommit:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. En kritisk studie över socialdemokratisk världsåskådning. Pris 4 kronor.

ETT OCH ANNAT OM SJÄLVSTYRELSENS BETYDELSE I SVENSK FÖRVALT- NINGSHISTORIA.¹

AV

DOCENTEN NILS HERLITZ.

(Forts.)

IV.

Det måste anses som en öppen fråga, huruvida häradernas självstyrelse under 1600-talet egentligen var mera inskränkt än städernas. I varje fall fanns det ingen principiell åtskillnad mellan de båda självstyrelseformerna. Förhållandet var, å ömse håll det samma: korporationer, vilkas verksamhet i stor utsträckning lagts under statens kontroll, men som alltjämt behöllo ett avsevärt mått av självstyrelse vid lösandet av sina uppgifter, även då dessa fått karaktären av statliga åligganden. Länsmän och nämndemän hade ungefär lika mycket karaktären av häradets förtroendemän som rådmännen voro städernas. Och om häradshövdingeämbetenas karaktär av förtroendeposter var tvivelaktig, så gäller detta i minst lika hög grad om 1600-talets borgmästare.

Förhållandet mellan städer och statsmakt har ända in i våra dagar gestaltat sig på i huvudsak samma sätt som under 1600-talet. Alltjämt betjänar sig statsmakten i första hand av magistraten och dess tjänstemän för fyllande av statsförvaltningens uppgifter i städerna. Politi, rättskipning, exekutionsväsen, skatteuppbörd — allt detta hava borgmästare och rådmän, städernas valda förtroendemän, om händer.

Helt annorlunda har det gått med häraderna. Det stöd som de kunde lämna kronan visade sig efter hand otillräckligt. De förmodade icke inom sig utveckla de institutioner som svarade mot en

ny tids krav och fingo därför småningom träda i skuggan för statliga myndigheter och nya former för kommunal självstyrelse. Detta gick så mycket lättare som häradsförvaltningen led av inre brister, som försvagade dess motståndskraft och gjorde segern lätt för de nya inrättningarna.

Vilka voro dessa brister?

Häradsförvaltningens resurser bestodo, såsom redan nämnts, huvudsakligen i häradsbornas personliga prestationer. De fingo leverera stockar till broar och byggnader, hjälpa till vid väglagningar, eller också som tingets redskap tjäna såsom »befallningsmän», som det någon gång hette, d. v. s. sörja för att tingets åtgärder bragtes till verkställighet. Uppdragen kunde vara tillfälliga, såsom mätesmännens enligt lagen. Men ur den allmänna plikten att medverka vid de gemensamma uppgifternas fyllande utvecklades även en mångfald av fasta kommunala poster, som alla först och sist hade karaktären av onera: brosyningsmän och brofogdar, gästgivare, gårdsyningsmän, rotmästare, skallfogdar, uppborädsmän för olika ändamål o. s. v. Länsmän och fjärdingsmän hörde också, som redan nämnts, i viss mån till denna kategori. Detsamma gäller om nämndemännen; deras syssla var icke slutförd på tinget, ty, på vissa håll åtminstone, var det på dem ansvaret närmast vilade för att tingets påbud blevo åtlydda i häradets olika delar.¹ Det behöver icke påpekas, hur anordningarna skiftade efter lokala sedvänjor. Blott i mycket ringa utsträckning kunde det för häradet ifrågakomma att löna den arbetskraft som behövdes; i huvudsak fick det lita till de personliga insatserna. Stora krav ställdes sålunda på dem som deltog i häradsförvaltningen, krav som i hög grad ökades under 1600-talets påfrestningar. De bönder, som togos i anspråk, ådrogo sig stort ansvar och mycken möda. Det är en ständigt återkommande fråga, hur nämndemännen skola kunna beredas skälig ersättning för sitt besvär. Säkerligen har man därför ofta med en viss lättnad sett kronan taga på sig uppgifter som blivit häradet för tunga, som t. ex då de s. k. sköldkarlarna² i Norr-

¹ Exempel hos BOISMAN, s. 203 m. fl. ställen.

² Om skatteenheten »sköld», varmed detta namn torde sammanhänga, se ALMQUIST, Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630 II (Sthlm 1919), s. 305.

land — bönder som biträdde vid skatteuppbörden — ersattes av lejda fogdetjänare.

Men detta — att arbetet blev bönderna för tungt — är dock icke på långt när tillfyllestgörande förklaring. Det är tillräckligt att kasta en blick på socknarnas förvaltning, sådan denna samtidigt utvecklade sig. Socknen var ju ursprungligen en kyrkans skapelse, och dess verksamhet låg från början på det kyrkliga området. Gustav Vasas kyrkoreduktion minskade området för denna verksamhet. Men kyrkans män kämpade för sockensjälvstyrelsens vidmakthållande — den var ett led i kyrkans frihet, sådan de fattade den. Statsmakten respekterade också denna självstyrelse och tog den i växande omfattning i anspråk. Sockenpräster, sexmän och kyrkostämmor fingo, först jämsides med häraderna, sedan med undanträngande av dessa, allehanda uppgifter inom förvaltningen, icke minst finansförvaltningen. I denna form stod alltså allmogens självstyrelse alltjämt i fullt flor, framför allt därför att den stöddes och leddes av prästerskapet.

Häradsförvaltningen måste däremot sina naturliga ledare, och detta var av avgörande och för dess livskraft ödesdiger betydelse¹.

Häradet var av begynnelsen en korporation, som i sig innefattade alla bygdens bofasta män. För inflytandet i häradets angelägenheter var säkerligen bördens och rikedomens av avgörande betydelse. Icke minst har häradets adel utan tvivel spelat en ledande roll. Häradshövdingen, som från begynnelsen säkert alltid själv var bofast i häradet och hade gemensamma intressen med häradsborna, togs i regel bland adeln, vilket också bekräftades genom 1500- och 1600-talets adelsprivilegier. Häradets styrka låg i de olika folkelementens samarbete. Häradshövdingen var verkligen en hövding för häradet, liksom lagmannen var det för lagsagan. Om det brast i juridisk kunskap efter den centraliserande och uniformerande rättskipningens krav, så fanns det i gengäld hos dessa män så mycket mera av anseende, auktoritet och förtroende från häradsbornas sida. Det är på forskningens nuvarande ståndpunkt icke lätt att ge svar på frågan, huru länge egentligen samarbetet mellan häradsallmogen och dess adliga ledare fortsatt i den

¹ BOISMAN har starkt understrukit detta förhållande. Se t. ex. a. a., s. 357 f.

ursprungliga andan; tyvärr, ty en grundlig utredning härav vore den bästa vägen att komma adelns ställning i medeltidens och 1500-talets svenska samhälle in på livet. Den sociala differentieringen har naturligtvis skapat en klyfta mellan frälse och ofrälse, men hur djup var denna klyfta? Välbekant är, hur den adliga oppositionen under Gustav Vasas söner konsekvent strävade att bibehålla och befästa lagmännens och häradshövdingarnas ledareställning¹. Säkerligen har allmogen på många håll ännu på 1500- och 1600-talen i bygdens adel sett sina naturliga ledare. Karakteristisk är allmogens i Norra Möre klagan på Gustav Adolfs tid: »Vi hava här hos oss aldrig en politisk eller världslig man antingen av ridderskapet eller av befallningsmännen, som oss gör bistånd med råd, ord eller gärning»².

Men den svenska adeln gick andra vägar. Just vid denna tid genomgick den snabbt den betydelsefulla omvandlingen från en provinsadel till en ämbetsmannaaadel. Denna omvandling satte helt och hållet sin prägel på den. Och så inträffade det för hela vår författningshistoria så karakteristiska och betydelsefulla, att adeln hos oss icke, som på så många andra håll, kom att stå i harnesk mot den centrala administrationen och dess maktutvidgning, utan tvärtom accepterade denna för att själv flytta in i den och där — inom dess ram — i viss mån fullfölja sina traditioner av adlig självständighet³.

Med denna utveckling följde, att adeln småningom förlorade känningen med sina gamla förbindelser. Adelsprivilegierna söndrade adelns intressen från allmogens: från åtskilliga av de bördor, som medförde viktiga bestyr för tingen, var adeln befriad; i vissa fall var den t. o. m. fritagen från att i rättegångssaker stå till svars för dem (forum privilegiatum). 1734 års lag bekräftade utvecklingens resultat genom att uttryckligen föreskriva, att nämndens ledamöter skulle vara bönder. Ståndsuppdelningen, som konsoliderade städernas menigheter, sprängde landsbygdens.

I samband härmed stod att lagmans- och häradshövdingeäm-

¹ Jfr t. ex. LAGERROTH, s. 95.

² BRATT, Om svenska allmogen under Gustaf II Adolfs regering (Ak. avh. Sthlm 1863), s. 18 n. 31.

³ Jfr vidare nedan s. 153 ff.

betena för adeln förlorade allt annat intresse än det ekonomiska. Om det redan under 1500-talet hade klagats över, att lagmän och häradshövdingar icke ordentligen förvaltade sina ämbeten¹, så blev detta under 1600-talet regel. Ämbetena bortgävos i allt större utsträckning utan allmogens samtycke², och vad värre var: de gävos åt personer, som icke hade något med häradet resp. lagsagan att skaffa³. I fråga om lagmansämbetena ligger sammanhanget med riksstyrelsens centralisation i öppen dag. Dessa ämbeten voro ju sedan gammalt förbehållna åt rådets medlemmar. Då dessa under 1600-talets förra hälft knötos vid den centraliserade riksförvaltningen, lämnades lagsagorna åt sitt öde. Vad häradshövdingämbetena angår, var det först och främst regel, att vissa av dem innehades av hovrättens assessorer som ett slags prebenden. Men även i fråga om de övriga ansågs det som naturligt — om än föremål för ständiga klagomål — att innehavaren icke själv förvaltade dem och att deras förvaltning överlämnades åt särskilt anställda juridiskt bildade biträden, lagläsarna eller lagförarna⁴.

Under dessa omständigheter sjönk snabbt häradstingens auktoritet. Lagläsarne såg man över axeln, där de reste omkring från härad till härad⁵. I de frågor där det egentligen gällde att tolka

¹ Svenska Riksdagsakter, I, s. 24, 25.

² Ehuru den kungliga utnämningen ända från nya tidens ingång kan anses som regel, förekom ännu så sent som 1597 (tydligtvis som ett led i strävandena efter återgång till landslagen) ett lagmansval. Handlingar rörande Skandinaviens historia XVIII, s. 360. — Ännu 1669 förekom det, ätt en fullmakt för en person att vara »substitut» för underlagmannen i Ångermanland upplästes på landstinget, »och emedan närvarande allmogen i gemen gävo honom gott heröm och enhälligen begärde honom substituera och succedera underlagmanstjänsten», fick han avlägga sin ed och fick av guvernören »immission» i tjänsten. Det är åtminstone en hägkomst av gamla sedvänjor, som här kom till uttryck.

³ För ett studium av förhållandena under 1500-talets senare del och början av 1600-talet finnes förträffligt material sammanfört i *Sandbergiska samlingen (Kammararkivet)*: ett stort antal längder över härads- och lagmansrätter samt deras innehavare, tillkomna i samband med uppbörden av lagmans- och häradshövdingaräntorna (Å 7112 ff.). Motsvarande längder från 1600-talets mitt, betydande särskilt förläningarna till hovrätternas ledamöter, återfinnas t. ex. i *Sandbergiska saml.*, ÄÄ 3000, och i *Riksarkivet: Juridica, vol. 11*.

⁴ J. K[REUGER], Bidrag till upplysning om de s. k. lagläsare och underlagmän. Naumanns Tidskrift 1874, s. 325 ff.

⁵ 1629 hade man tänkt sig att i regel anförtro sex härad åt varje lagläsare. ODHNER, Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare s. 178. 1638 sköttes alla häradsrätterna i Uppland av tre lagläsare. Domböckerna, *Riksarkivet*.

lagboken kunde deras ord nog gälla, t. o. m. mer än fordom härads-
hövdingarnas med deras tvivelaktiga rättskunskap, men i ären-
den där det kom an på en friare prövning, särskilt i frågor av för-
valtningsnatur, kunde de, rotlösa och oerfarna, på intet sätt göra
sig gällande. Bristen kändes djupt, och det var under 1600-talet
ett stående yrkande, att man skulle återgå till den gamla ordningen;
det påyrkades t. ex. att lagmän och häradshövdingar skulle för-
pliktas att bo inom domsagan och verkligen förvalta sina ämbeten,
att allmogens valrätt skulle återupplivas¹. 1680 blev verkligen det
förstnämnda av dessa krav genomfört, men det innebar ej att aristo-
kratien återgick till sitt gamla verksamhetsfält, utan snarare att
lagläsarne fingo ökad värdighet och auktoritet. Det var ur den juri-
diskt bildade ämbetsmannaklassen, som lagmän och häradshöv-
dingar togs. I viss mån knöts bandet mellan dem och deras äm-
betsdistrikt fastare därigenom att de av staten fingo fasta boställen,
väl ej inom häradet, ty i regel fick varje häradshövding ett flertal
härader att förvalta, men inom domsagan. Så länge detta förhål-
lande bestod, d. v. s. till 1800-talets senare del², blevo häradshöv-
dingarna jordbrukare med intressen som delvis överensstämde med
allmogens³. Men först och sist voro de dock juridiskt skolade do-
mare, med intresset koncentrerat på rättskipningen, och utan de
praktiska erfarenheter, som fordrades för en ledande ställning i
häradets förvaltning. »Det hörer till de sällsporda undantagen»,
heter det 1859 och omdömet äger nog sin giltighet tidigare, »att en
häradsmenighet kan för gemensamma ekonomiska angelägenheter
hos sin domare påräkna goda råd och verksamt deltagande»⁴.

Sålunda berövade sin livskraft kunde icke häraderna utveckla
de institutioner som en ny tid krävde; den inre förvaltningens ut-
veckling fick därför försiggå vid den stagnerande häradsförvalt-
ningens sida.

¹ Posse, s. 98 ff, 223 ff.

² Häradshövdingeboställena indrogos 1874. För närvarande bo enligt stats-
kalendern mer än $\frac{3}{4}$ av rikets häradshövdingar i städer; av de återstående torde
blott ett obetydligt fåtal ha sin bostad på den egentliga landsbygden.

³ Betydelsen härav betonas starkt av BOËTHIUS, Historisk tidskrift 1891, s. 263.

⁴ Ekstrands reservation vid kommunalskattekommitténs betänkande 1859,
s. 120. E. påpekar att olägenheten skärptes, då ämbetet bekläddes av unga vikarier.
Huru detta extraordinariesystem redan på frihetstiden florerade se MATZ, s. 78.

Särskilt voro häraderna ur stånd att med den styrka, som en ny tids mera komplicerade förhållanden krävde, bringa den offentliga förvaltningens bjudande makt och myndighet till uttryck. Häradsförvaltningen verkade trögt och långsamt och hade icke till sitt förfogande sådana kraftigt verkande maktmedel som kunde ge eftertryck åt dess domar; verkställigheten av dess åtgärder fick ofta tillgå efter den nedärvda rättens formalistiska metoder; eller också skedde den helt enkelt genom en — till sin verkan naturligtvis tveklaktig — vädjan till den urgamla skyldigheten för var man att medverka vid fridsuppgifternas fyllande: Det hette t. ex. i Västland 1604: »Blev nu dömt, att var man som ängar äga vid Medora, skola stänga var om sina ängar, och det som sedan öppet är skola *alla man* stänga till stogångens och kronans behov». En gång på 1640-talet var det verkligen fråga om att inom häradsförfattningens ram utveckla nya, smidigare och effektivare former som bättre motsvarande en ny tids skärpta krav, utrusta häradshövding och nämnd med verklig polismyndighet¹. Det skulle hava varit en utveckling parallell med den engelska grevskapsförvaltningens. Men tanken blev ej fullföljd: Då det befanns att den gamla ordningen icke längre var tillräckligt effektiv, valdes i stället den utvägen att obetingat lägga den exekutiva makten i landshövdingarnas händer. Denna princip fastslogs otvetydigt genom den under Carl XI:s förmyndare (1669) tillkomna »exekutionsordningen», som ålade landshövdingarna ansvaret för domars verkställighet i såväl brottmål som civilmål². Av synnerlig betydelse blev särskilt, att denna exekutiva myndighet kunde tagas i anspråk inom finansförvaltningen och sålunda befria administrationen från att vid utsökning av restantier o. s. v. anlita tingens hjälp. Tvärtom blev häradets rättsskipning hänvisad att i och för verkställighet av sina utslag och beslut söka stöd hos kungliga myndigheter. Men icke nog med detta. De kungliga myndigheterna utrustades med vissa judiciella funktioner. I exekutionsväsendet ingingo vissa förfaranden, som voro av sådan natur (lagsökning m. m.). Kollegierna fingo särskilt under Carl XI i överensstämmelse med romerskrättsliga doktriner

¹ POSSE, Bidrag till svenska lagstiftningens historia, s. 198.

² SCHMEDEMAN, Justitieverk (Sthlm 1706), s. 593 ff. Jfr POSSE, a. a., s. 194 ff.

en omfattande administrativ rättskipningsmakt. Men särskilt viktigt var att landshövdingeämbeten kommo i besittning av den befogenhet, som är förutsättningen för en kraftigt verkande politimyndighet: befogenheten, att utfärda förbud och andra föreskrifter under åläggande av vite för överträdelse, och sålunda icke voro hänvisade att i dylika frågor begära häradsrätternas biträde. Denna befogenhet blev för första gången generellt uttryckt i 1734 års lag: »Konungens Befallningshavandes bud i ämbetets ärenden hör var och en lyda; och äge han makt, där han skäl finner, att lägga vite före» (UB kap. 1 § 9). Härtill kommo särskilda bemyndiganden i ett stort antal specialförfattningar.

Genom dessa omvälvningar, vilka till sin räckvidd närmast torde kunna jämföras med dem som vållades genom utvecklingen av den »summariska» kungliga processen till folktingens förfång under medeltiden, vållades svåra ingrepp i de folkliga domstolarnas gamla auktoritet och den självstyrelse, som vilade därpå.

Utan motstånd hava dessa djupt ingripande förändringar icke kunnat äga rum. Då man hör klagomål över att landshövdingarna och deras underlydande i sin exekutiva verksamhet ej möttes med tillbörlig respekt, så är det nog icke enbart fråga om uppstudsighet, utan om en opposition som bottnar djupt i nedärvda föreställningsätt. Landshövdingen i Uppland Clas Rålamb konstaterade i sin landsända 1661 »stor dristighet att motsätta sig exekutioner, vanvörda arrestér, tredskas emot påbud, som till goda ordningars fullbordan skedde äro»¹. Och ännu 1682 klagades det över att landshövdingars exekutions- och immissionsorder samt sekvester och kvarstad ringaktades². Hur långt landshövdingarnas rätt att utfärda förordningar och vitesförbud i »politi- och ekonominal» sträckte sig, var under långliga tider föremål för tvist³.

¹ Handlingar rörande Skandinaviens historia, XXXI, s. 89.

² Jfr k. f. 17 aug. 1682 (SCHMEDEMAN, s. 762 f.) samt ett till grund för detta brev liggande ödat. betänkande (*Riksarkivet: Instruktioner för lantregeringen*).

³ I ett riksdagsbesvär från allmogen i Sundsvalls län 1769 bestreds principiellt landshövdingens befogenhet att utsätta viten i »hushållsmål». Men besvären ogillades; K. Maj:t ville ej »betaga lagen den kraft och verkan den äga hör mot tredskande undersåtar, allraminst då deras egen nytta därunder beror» (*Riksarkivet: Riksdagsacta 1772*). Jfr i övrigt de kungl. brev som anföras i BACKMANS Lagsamling under UB kap. 1 § 9 (II, s. 267). Efter 1809 var frågan om vidden

Ett rätt intressant uttryck för hur omstridd och osäker i själva verket landshövdingeämbetenas myndighet länge var torde man kunna se i den omorganisation av förvaltningen som ägde rum under det stora nordiska krigets sista år för att efter Carl XII:s död omedelbart upphävas. Det ser ut som om Carl XII haft blicken öppen för svagheten i landshövdingarnas ställning; de hade i själva verket under krigets svåra prövningar på många håll visat sig ur stånd att med tillbörligt eftertryck verkställa vad som fordrades av dem. Den omorganisation varpå jag syftar innebar för det första, i anslutning till planer som redan Carl XI hyst¹, en sammanslagning av lagmans- och häradsrätter, alltså ett våldsamt ingrepp i den gamla tingsförfattningen. Men den innebar för det andra — och det är det intressanta —, att lagmän och häradshövdingar utrustades med betydande administrativa funktioner. Lagmännen — eller åtminstone många av dem — fingo nämligen med sitt domarämbete förena det nyinrättade ordningsmanåmbetet, vars uppgifter helt och hållet föllo inom det administrativa området (bl. a. exekutionsväsendet). Häradshövdingarnas uppgifter vidgades, som redan Boisman framhållit², i samma riktning: de ålades att hålla uppsikt över fogdar och länsmän och gå landshövdingar och ordningsmän tillhanda. Det finnes ingen anledning att uppfatta denna återgång till ett gammalt system — med administrativa och judiciella uppgifter samlade i en hand — som en tillfällighet, en nyck. Vi känna från Carl XII:s tid flere försök att taga självstyrelseprinciperna i statsintressets tjänst. Utan tvivel bör episoden

av landshövdingarnas befogenhet på detta område en ofta återkommande riksdagsfråga (riksdagsskrivelse 1823, skrivelse från bondeståndet 1834; jfr även justitiekanslerns memorial 1 okt. 1839, koncept i *Justitiekanslersämbetets arkiv, Riksdagsarkivet*). Stadgandet i 1855 års landshövdingeinstruktion § 10 (som enligt en övergångsbestämmelse i 1918 års landshövdingeinstruktion ännu är i kraft; förbisett av REUTERSKIÖLD, Föreläsningar i svensk stats- och förvaltningsrätt, II, Uppsala 1919, s. 69) synes närmast hava karaktären av en begränsning i en förut till sitt omfång tämligen obestämd rättighet. Men denna inskränkning skedde ej av omsorg om häradsrätternas befogenheter, utan ur synpunkten av rikets rättsenhet, som genom landshövdingeämbetenas lagstiftning syntes äventyrad.

¹ Jfr särskilt lagkommissionens protokoll 1688 (Förarbetena till 1734 års lag, I, s. 28), varav framgår, att Carl XI själv intresserat sig för en reform i detta hänseende. Om reformens förhistoria se f. ö. a. a., II, s. 295, III, s. 45, och POSSE, a. a., s. 349 ff.

² a. a., s. 363.

1718 — ty mer än en episod blev omorganisationen ej — ses ur samma synpunkt. Den var ett försök att genom anknytning till de gamla folkämbetena med den stora auktoritet de ännu, genom sin ställning inom tingsförfattningen, ägde i det allmänna medvetandet, skapa en starkare och effektivare lokal förvaltning än den som landshövdingarna kunde åstadkomma¹.

V.

På ett håll förvandlades med ett enda grepp de gamla självstyrelseinstitutionerna. Det var i Norrland, där en rådskommission 1670 föranstaltade om inrättande av helt nya domstolar, häradsrätter, som övertogo landstingens judiciella befogenheter; samtidigt förbjödos dessa att pålägga skatter². Själva inrättningen kvarstod länge, såsom en form för landshövdingens rådslag med allmogen i länets angelägenheter. Dessa norrländska landsting verkade under 1700-talet i former som synas röja påverkningar från tidens riksdagsskick; deras verksamhet sträckte sig över betydande områden av den inre förvaltningen³. Ätminstone på vissa håll fortsatte de in på 1800-talet; i Jämtland voro de ännu vid tiden för de nya kommunallagarnas tillkomst i bruk. Av särskilt intresse är, att de spelat en viss roll för den nyare tidens återupplivande av den provinsiella självstyrelsen: först i hushållningssällskapens, sedan i de nya landstingens form⁴. Men från den äldre tidens självstyrelseformer med deras starka judiciella inslag, är steget stort.

¹ Jag hoppas få tillfälle att framdeles företaga en undersökning av 1718 års reformer inom lokalförvaltning och rättskipning, med särskild hänsyn till deras merendeis förbisedda inbördes sammanhang. Ett stort antal akter äro tryckta i Handlingar rörande Skandinaviens historia XXX. Jfr även NAUMANN i: Karl XII Till tvåhundraårsdagen av hans död, utg. av BRING (Sthlm 1918), s. 556 ff.

² Kommissionens akter. *Riksarkivet*.

³ Den i texten givna karakteristiken stöder sig på protokoll och handlingar i Gävle länsstyrelsens arkiv (*Landsarkivet, Uppsala*). Socknarna representerades av befullmäktigade ombud, som framförde deras andraganden. Dessa behandlades i former, som påminna om riksdagsbesvärens. Även präster och ståndspersoner hade sina ombud.

⁴ Det är väl nämligen ingen tillfällighet, att Anders Schönbergs förslag om inrättande av ett hushållningssällskap i Gävleborgs län (1774) — ett förslag som kan anses som utgångspunkten för hushållningssällskapens utveckling i hela landet (ALMQUIST, Södermanlands läns hushållningssällskap 1814—1914, I,

Häradsförvaltningens historia har icke något dylikt tvärt avbrött att uppvisa. Häradsrätternas åtgärder fingo småningom en alltmera formell karaktär, medan det verkliga avgörandet mer och mer förlades antingen till sockenstämmorna, som efter hand började uppfattas som en naturligare form för självstyrelse än häradsrätterna, eller ock till landshövdingarna och deras underordnade, särskilt kronofogdarna (befallningsmännen). Till en viss grad återspelas i denna utveckling den administrativa rättens fortgående utformning. Ju mera ingående lagstiftningen reglerade de förhållanden, som voro föremål för menigheternas verksamhet, dess mindre spelrum lämnades åt deras egen fria omprövning, dess mera avgjort kom tyngdpunkten att läggas hos ämbetsmännen. I samma riktning måste det hava verkat, att allmogens förpliktelser gentemot kronan genom Carl XI:s reformer fixerades och därigenom fingo karaktären av fasta bestående rättsförhållanden, som icke på långt när lämnade samma utrymme åt menigheternas självverksamhet som under den tid, då detta system ännu var i sitt vardande. Jordeböcker, lagar och författningar reglerade dem på ett varaktigt sätt, och uppstod likväl en fråga som krävde avgörande, så kunde den ej lätteligen bemästras av lekmanaförståndet, utan krävde »kameral» sakkunskap.

Å andra sidan får det ej förbises, att just det hushållningssystem, som uppbyggdes under Carl XI och som i sina väsentliga delar ägde bestånd till inemot 1800-talets mitt, var ägnat att i sin mån hålla häradsförvaltningen vid makt. Det karakteristiska för detta system är dess utskiftning av de resurser, som stodo statsmakten till buds (skatter, besvär o. s. v.) till bestämda ändamål som med dem skulle bestridas. Systemet spände över allt vad som fanns av offentlig förvaltning; gränserna mellan stats- och kommunalförvaltning voro obestämda. Förvaltningen var på detta sätt lokalt organiserad. Det gäller exempelvis — och framför allt — om försvarsväsendet, som till stor del vilade på de olika landskapens för-

s. 33) — såg dagen i ett av de län, där den gamla landstingsinstitutionen alljämt stod i sitt flor. En blick på exempelvis de landstingsprotokoll för Hälsingland 1777, som utgavos av trycket s. å., visar hur många av de ärenden, som tänktes lagda under de planerade hushållningssällskapen, i Norrland voro föremål för överläggningar vid landstingen.

pliktelser enligt knektekontrakten. Men också häraderna hade i detta system fått sin givna plats, sina bestämda uppgifter. Så fast uppbyggt som systemet var, var icke stort spelrum lämnat åt häradsmenigheternas fria omprövning vid uppgifternas lösning. Men att de alltjämt voro överlämnade åt dem, höll dock menigheterna tillsammans och deras organisation vid makt.

Men då dessa sekelgamla förbindelser lossnade, då statsförvaltningen på grundval av en centraliserad finansförvaltning skapade nya organisationsformer, som spände över riket i dess helhet, löstes på allvar de slappnade band som så länge, med traditionens och lagstiftningens förenade makt, likväl till en viss grad hållit häradsmenigheterna tillsammans. Som en kvarleva av den gamla häradsförvaltningen kvarstår blott det förhållandet, att domstolarna hos oss handlägga en hel del sådana ärenden som på de flesta andra håll behandlas av administrativ myndighet.

Några data, sammanställda utan anspråk på fullständighet, må tjäna till att belysa utvecklingen. I fråga om sådana angelägenheter, där kronans ekonomiska intressen voro engagerade, medförde Carl XI:s regering avgörande förändringar. Man nöjde sig t. ex. ej med de attester om ödesmål som häradstingen »vårdslöst och perfunctorie» utfärdade¹. Bruket att för granskning uppvisa *skattläggningar vid tingen* upphörde genom en förordning av 1806; det hade då redan nedsjunkit till en tom formalitet. Samtidigt befriades häradshövdingen från deltagande i förrättningen. Alltjämt deltogo visserligen två nämndemän, men det avgörande inflytandet övergick till de kamerala tjänstemännen². *Avkortningslängdernas* granskning överflyttades 1794 till sockenstämman; detsamma blev 1823 fallet med *restlängder*³. *Bevillingstaxeringen* förrättades aldrig av häradsrätten; bevillingen gavs ju efter stånd och det var otänkbart att låta nämndemännen bestämma om adelsmäns och ståndspersoners skatt. Dock förrättades taxeringen under 1700-talet tidvis vid häradstingen med häradshövdingens biträde. Först

¹ Landshövding F. Wredes berättelse om Uppsala län 1685. Handlingar rör. Skandinaviens historia, XXXIII, s. 310; BOISMAN, s. 145.

² RABENIUS, Lärobok i svenska kameral-lagfarenheten (2 uppl.. Örebro 1832), s. 91, 97 f., LINDE, Finansrätt (Sthlm 1887), s. 502.

³ LINDE, a. a., s. 567, RABENIUS, a. a., s. 428.

1809 blev den en socknarnas sak¹. *Skjuts- och gästgiveriväsendet* var länge en häradets angelägenhet: häradsrätten hade att yttra sig om gästgiveriers anläggning, häradet hade i vissa fall att bestrida kostnaderna för gästgivaregårdars byggande, skjutsningsbördan fördelades av häradsrätten mellan häradets invånare o. s. v. Omvälvningarna i kommunikationsväsendet vid 1800-talets mitt minskade emellertid snabbt tyngden av dessa bördor som så länge utgjort en väsentlig del av häradets uppgifter; vad som återstod organiserades efter nya principer, som till en obetydlighet in-skränkte häradsrätternas befattning med hithörande ämnen (entreprenadssystemet, som under tiden 1810—1878 småningom blev förhärskande²). *Fångvården*, som förut till väsentlig del åvilat häraderna, blev vid 1800-talets mitt centraliserad. Om *väg- och brobyggnad* gäller däremot, att den alltjämt är ett häradets åliggande, ehuru numera utfört genom andra organ än häradsrätterna³. *Brandstodsinnrättningen*, som reglerats av 1734 års lag, förlorade efter hand sin betydelse genom uppkomsten av enskilda samman-slutningar med liknande ändamål och upphävdes slutligen 1853⁴. Häradets *ekonomiska förvaltning* blev mer och mer kringskuren. Allmänningarnas vård blev i realiteten alltmer en kronobetjäningens sak. Häradstingets befattning med hithörande ämnen nedsjönk till föga mer än en formalitet. Då man under 1800-talets förra hälft lade sig vinn om att åter stärka häradsbornas inflytande, skedde det genom att organisera särskilda styrelser, icke genom att återuppliva häradstingens myndighet⁵. De till häradsrätternas underhåll anslagna häradshövdingeräntorna och tingsgästningspenningarna avskaffades 1841⁶. Inkomsten av sakören sjönk, i den mån bötesstraffets betydelse minskades, och upphörde slutligen genom 1864 års strafflag, som tilldelade kronan alla böter odelade. En viktig utgiftspost försvann samtidigt, då riksdagsmannaarvodet 1865 lades på staten efter att förut hava bestritts av häraderna. Långt

¹ LINDE, a. a., s. 531 f.

² LINDE, a. a., s. 463 ff., 468 ff., Ekonomirätt, s. 805 ff.

³ 1891 års väglag; jfr LINDE, Finansrätt, s. 457 ff.

⁴ K. f. 26 april 1853.

⁵ IHRFORS, Om häradsallmänningar enligt svensk rättsutveckling, passim.

⁶ K. f. 11 mars 1841.

dessförinnan hade lagstiftningen på ett kännbart sätt inskränkt häradets fria disposition över sina medel. Vid samma tid då städernas förvaltning av sina enskilda medel helt frigjordes, gavs den föreskriften, att häradsmedlen endast »efter förd korrespondens med landshövdingen i länet och dess tillåtelse» fingo »brukas till häradets enskilda nytta».¹ Genom 1866 års riksdagsordning upphörde häraderna att representeras vid riksdagarna; häradsrätterna hade då för länge sedan upphört att taga annan befattning med valet än att detta förrättades inför häradshövdingen av socknevis valda ombud².

I och med den fortgående inskränkningen i häradets uppgifter blev också den apparat av folkliga förtroendeposter, som det sys-selsatte, alltmer förtunnad. Somliga kunde ej bestå utan kronans stöd och förföllo, då detta undandrogs³. Andra utvecklades småningom därefter, att deras kommunala karaktär helt utplånades. Så särskilt länsmännen; det avgörande steget togs i fråga om dem, då 1842 bestämda kompetensvillkor föreskrevs. Man hade därmed kommit mycket långt från den 1675 fastslagna regeln, att länsman-nen skulle vara en i häradet boende person. Som de sista resterna av häradets gamla organisation kvarstå nämndemän och fjärdings-män⁴.

Medan häradsförvaltningen sålunda befann sig i full upplösning, kom frågan om en konsolidering och förnyelse av den kom-

¹ K. f. 6 juli 1720 (MODÉE, I, s. 27). Jfr landshövdingeinstr. 1734 p. 5, 1734 års lag RB 2:7 samt om saköresmedlens disposition särskilt k. brev 4 dec. 1823. Ett antal hithörande författningar hava sammanställts i NEHRMAN, Inledning til then Swenska Processum Civilem (1751), s. 107.

² HILDEBRAND, Svenska statsförfattningens historiska utveckling (Sthlm 1896), s. 544. Jfr förslaget till valordning för bondeståndet 1771—72; BRUSEWITZ, Frihetstidens grundlagar (Sthlm 1916), s. 426 ff.

³ Betecknande är Wredes berättelse 1685 (se ovan sid. 94 n. 1) om »onödige socknelänsmän och nämndemän», som njutit friheter, men av landshövdingen »kasserades», då han fann deras tjänst »intet tarvelig».

⁴ Jfr LINDE, Finansrätt, s. 477, om fjärdingsmännen: »Denna institution företer det egna förhållandet, att allmogen räcker kronobetjäningen handen för utförande av vad det allmänna bästa fordrar — ett förhållande som kan förekomma endast i ett land där landets institutioner i allmänhet och den hävdvunna personliga friheten i synnerhet ej medgiva någon polismaktens utsträckning till den allmänna trefnadens förfång». Dessa ord kunde tjäna till att karakterisera hela den självstyrelseform, varav fjärdingsmannainstitutionen är en sista kvarleva.

munala självstyrelsen på dagordningen. Det stod därvid i allmänhet klart, att socknen var den enhet till vilken reorganisationen måste i första hand anknytas; riksdagen talar i den skrivelse till Kungl. Maj:t, vari den 1860 yttrade sig över förslaget till nya kommunallagar, om »den sedan århundraden stadgade vanan att i socknen söka den kommunala enheten». Men det var starkt ifrågasatt att vid socknarnas sida giva en förbättrad organisation även åt häraderna. I anslutning till förslag från 1839 års fattigvårdskommitté uppgjorde 1840—41 års lag- och ekonomiutskott ett förslag till lag, som gav härads- (och tingslags-) menigheterna rättighet (men ej skyldighet) att förena sig om förvaltningsnämnder för handhavande av gemensamma angelägenheter¹; det vann emellertid ej riksdagens bifall. Två reservanter i 1858 års kommunallagstiftningskommitté, brukspatron Ekstrand och riksarkivarien Nordström, räknade häradet som en »naturlig samhällsenhet», som var insörd i allt för trånga band (»för beredande och utförande av även de obetydligaste hushållningsmål inom ett härad äro föreskrivna vissa former och en viss uppsikt från statsmyndigheternas sida, vilka verka tryckande på samfundsandan och återhållande på samhällets ekonomiska utveckling») och för vilken man borde skapa nya och friare organisationsformer. Till yrkandet anslöto sig bl. a. en del av landshövdingarna i sina yttranden över kommunallagförslaget. Sköldebrand i Kalmar län ansåg häradet hava många gemensamma intressen att bevaka, medan han ställde sig skeptisk mot den nya landstingsinstitutionen, likaledes Rappe i Kristianstads och Åkerhielm i Örebro län. »Vid jämförelse mellan socknen och häradet skall det befinnas», menade Lagerbielke i Södermanland, »att sedan de kyrkliga ärendena och skolundervisningen blivit skilda från socknens borgerligt kommunala frågor de för häradet gemensamma ordnings- och hushållningsgöromålen ej blott till deras mängd utan även med avseende å deras inflytande på samhällets

¹ Lag- och ekonomiutskottens betänkande nr 30. »Denna nämnd skall handhava häradets eller tingslagets gemensamma angelägenheter, såsom allmänna byggnader, skjutsningsanstalter, våghållning, brandstodsinsrättningar och anstalter för rovdjurs utödande m. m., och tillkommer jämväl tillsyn å fångvården inom häradet eller tingslaget vad beträffar fångarnas underhåll och deras moraliska behandling» (§ 38 mom. 2).

ekonomiska utveckling äro av långt större betydelse än de som blott intressera socknen». Och ur landshövding Silverstolpes yttrande inhämtas, att »ett icke obetydligt antal» av Västmanlands läns invånare önskade »att åt häradskommunerna kunnat beredas, en mera självständig och ändamålsenlig organisation än de nu äga»¹. — Emellertid vann deras mening övervikten, som ansågo, att häradet förlorat sin administrativa betydelse, och att man borde inskränka sig till att reorganisera socknarna och skapa nya former för länsmenigheterna². Kommunalstämman och landstinget blevo den nya självstyrelsens former, och först i våra dagar har den frågan på allvar trängt sig fram, huruvida dessa former äro i allo ändamålsenliga och huruvida icke, för vissa ändamål åtminstone, mellanformer mellan de alltför små socknarna och de alltför vidsträckt länen kunna visa sig erforderliga³.

Men med vilka ögon man än vid 1800-talets mitt såg på häradet och huru man än i våra dagar bedömer behovet av kommunala institutioner med större verkningsskrets än socknarna, har det dock alltid stått klart, att det gamla organet för häradets självstyrelse, häradsrätten, icke ägnar sig som utgångspunkt för en ny kommunal utveckling. Det var ingen tanke på att häradsrätten skulle kunna, såsom ända in i våra dagar magistraten, fungera i egenskap av både domstol och kommunal styrelse⁴. I den mån ännu gemensamma intressen inom häradet krävde häradsbornas samverkan, blev det alltmer vanligt att med förbigående av tinget sammanföra

¹ Referat av landshövdingarnas yttranden bland handlingar till statsrådsprotokoll i civilärenden 21 mars 1862 (*Riksarkivet*).

² I allmänna besvär- och ekonomiutskottets avstyrkande utlåtande (nr 27) med anledning av en motion om inrättande av häradsrepresentationer 1865 talas om »den territorialfördelning som benämnes härad och som har sin förnämsta betydelse i domstolsorganisationen, men i övrigt icke, såsom en för sig avskild samfällighet, numera äger andra mera viktiga föremål för gemensamt intresse än vissa vägars, broars och färjors underhåll, den högst sällan ifrågakommande skyldigheten att bygga tingshus samt utöandet av delaktigheten i häradsallmänning där sådan finnes — angelägenheter som icke synas kunna giva tillräckliga ämnen åt en periodiskt fungerande delegation, än mindre med nödvändighet påkalla en sådan».

³ Jfr särskilt 1919 års lagstiftning om kommunal och ecklesiastik indelning.

⁴ Det bör dock framhållas, att man i 1841 års lagförslag tänkte sig att häradsförvaltningsnämnden skulle sammanträda »under påstående ting».

sockenvis eller på annat sätt valda och befullmäktigade ombud¹. Vi ha i det föregående iakttagit detta förfarande med avseende på riksdagsmannaval och allmäningsvård. Exempelen skulle kunna mångfaldigas; vid tiden för kommunallagarnas tillkomst betecknades det som den normala formen för häradets självstyrelse; det var till denna form och ej till häradstingen som vännerna av en utvidgad självstyrelse för häraderna ville anknyta. Man skulle kunna säga, att riksdagsskicket i viss mån blivit mönstret för häradets organisation. Men häradsrätterna fingo därvid en alltmera utpräglad karaktär av domstolar, och endast domstolar. Liksom då statsförvaltningen alltmera koncentrerade sig på de administrativa uppgifterna och befriade sig från de judiciella (överflyttningen av rättsärenden dels från de administrativa verken från 1828, dels från regeringsmakten genom uppkomsten av en särskild justitiedivision inom rådet, senare: högsta domstolen och regeringsrätten), utgjorde denna häradsrätternas omvandling ett led i den process, varigenom idén om förvaltningens och rättskipningens åtskillnad småningom kom till allt klarare uttryck och de urgamla band, som förenade rättsvård och offentlig förvaltning, brusto.

VI.

Så lämnade de gamla förvaltningsformerna plats för nya. Men de idéer på vilka de vilade voro alltför fast rotade för att kunna försvinna ur svenskt samhällsliv.

Det faller först och främst i ögonen, att själva principen om folkets medverkan i statsarbetet hållits vid makt. Historien om vår riksdag, där allmogen aldrig förlorade sin fria röst i rådslagen, var svår att tänka sig utan den grundval av lokalt organiserat statsarbete, varpå den var uppbyggd². Utan betydelse för vårt riksdagsskicks utformning har det väl icke heller varit, att man hos oss

¹ Då 1771—72 års förslag till valordning för bondeståndet (BRUSEWITZ, s. 431) föreskrev, att häradernas riksdagsbesvär skulle uppsättas vid sammanträden med socknarnas fullmäktige, ej vid tinget, har man väl blott fixerat en redan gängse praxis.

² Jfr om sambandet mellan riksdagen och den lokala självstyrelsen särskilt BOËTHUS i *Historisk Tidskrift* 1891, s. 261 ff.

aldrig kommit därhän att räkna den statliga förvaltningen som ett arcanum, från vilket lekmännen voro utestängda. Att frihetstidens riksdagar så obesvärat sysselsatte sig med förvaltningens enskildheter, kan ej förvåna, då man besinnar hur levande alltjämt vanan vid omedelbar handläggning av allmänna ärenden var. Det var t. ex. häraderna, som företrädde i riksdagens bondesfånd, och i mångt och mycket framstod detta helt enkelt som en centraliserad form av den gamla häradssjälvstyrelsen. En representation som uppvuxit i omedelbar anknytning till gamla självstyrelseformer måste få en annan prägelse än den som väckts till liv under intryck av en senare tids maktindelningsteorier. Och det tyckes höra till de allra fastaste traditionerna i svenskt riksdagsliv, att riksdagen icke inskränker sig till att i lagstiftningens och statsregeringens form uppdraga de allmänna linjerna för statsarbetet, utan kräver en avsevärd andel även i själva förvaltningen.

Men den centraliserade självstyrelsen har alldeles icke förkvävt den lokala självstyrelsens idé. De svenska kommunernas stora självständighet i våra dagar är ej en lagstiftningens nyck, utan anknyter naturligt till urgamla och aldrig glömda självstyrelsetraditioner. Detta gäller även i den meningen, att den nya självstyrelsen i åtskilliga fall lånat sina former från häradsgesamheten. I fråga om sockennämnden — den senare kommunalnämnden — ligger sammanhanget i öppen dag. Man kan gå ett steg längre och fråga sig, om också den anda, som behärskade de äldre självstyrelseformerna, visat en livskraft som överlevde dessa. Måne icke det utpräglade sinne för det juridiska, som utmärker vår allmoges, hör med till svaret på denna fråga?

Särskilt anmärkningsvärt är emellertid, att självstyrelsens traditioner påverkat själva den centraliserade statsförvaltningen och format även denna efter sitt sinne.

Det hörde till den gamla förvaltningens principer, att allmänna ärenden skulle offentligt handläggas. Hur denna tradition kom de kungliga ämbetsmännen att delvis förlägga sin ämbetsutövning till tingen, också då ingen som helst medverkan från dessas sida kom ifråga, har redan i annat sammanhang framhållits. Ännu vid frihetstidens början synes landshövdingen i Västernorrland haft för sed att på landstingen resolvera om exekution av fälda domar, lik-

som även enskildas besvär upptogos där¹. Mot denna bakgrund kan det vara anledning att erinra om den för Sverige säregna principen om förvaltningens publicitet. Kollegierna och andra myndigheter kunde icke, som fordom härads hövdingen på tinget, handla under omedelbar offentlig kontroll, men då frihetstidens deputationer företogo deras protokoll till granskning, så var det blott en tillämpning av den gamla principen; endast formerna voro nya och lämpade efter en ny tids fordringar. 1766 års tryckfrihetsförordning tog steget fullt ut, då den gav en och var rättighet att hos ämbetsverken utfå alla »skriftväxlingar, species facti, handlingar, protokoll, domar och utslag», som där funnos, ja t. o. m. alla inom förvaltningen förekommande »enskilda personers memorialer, ansökningar, projecter och förslager, betänkanden, besvär med utslag och svar därå såsom ock alla ämbetsmäns bevisliga så lagliga som olagliga göromål och förrättningar, med vad sig därvid tilldragit, nyttigt eller skadligt». Det är välbekant, under vilka omständigheter och för vilka syften denna lagstiftning kom till². Men det är knappast möjligt att helt förklara lagen utifrån den politiska situation, som betingade dess tillkomst. Man skulle näppeligen hava tagit ett så radikalt steg — det innebar ju i själva verket att lägga hela förvaltningens verksamhet i offentlighetens fulla ljus —, om det ej stämt väl överens med nedärvda idéer. I så måtto torde det få anses berättigat att räkna publicitetsprincipen — vilken som bekant stadfästes genom 1812 års tryckfrihetsförordning — som ett arv från den offentliga förvaltning som ännu på 1600-talet blomstrade i häraderna. Betydelsen av detta arv, som ej har sin motsvarighet i något annat land, kan knappast överskattas. Med styrka håller förvaltningens offentlighet vid liv medvetandet om att dess skyldighet likaväl som rättskipningens är att göra var man rätt.

Om publicitetsprincipen kan sägas vidmakthålla kravet på menige mans trygghet mot administrativt godtycke, så har man i Sverige icke heller uppgivit de idéer om ämbetsmäns självständighet i förhållande till regeringsmakten, som levde i den gamla själv-

¹ Landstingsprotokoll 1717, 1724 (*Landsarkivet, Uppsala*).

² MALMSTRÖM, Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död, V (Sthlm 1900), s. 414, LAGERROTH, Frihetstidens författning, s. 590 ff.

styrelsen. Den svenska centralförvaltningen har icke sina enda rötter i en kunglig förvaltning, av halvt privat karaktär, ombesörjd av kungadömetns enskilda, helt beroende tjänare. Den bär i mycket högre grad den prägel, som adeln med sina självständighetstraditioner satte på den. Men dessa traditioner hade sin starkaste rot just i den lokala självstyrelsen i härad och lagsagor. Det var från lagmans- och häradshövdingevärdigheterna, som den svenska adeln tog steget in i den centraliserade statsförvaltningen. Den lämnade dem då ej för att bli kungadömetns osjälvständiga redskap liksom knektar, fogdar och skrivare, utan fullföljde sina traditioner av adlig självständighet. Liksom den förut varit van, ville den fortsätta att handla och vandla efter egen omprövning, låt vara under konungadömetns ledning. Självstyrelseidéerna flyttades även i detta hänseende så att säga in i den centraliserade statsförvaltningen. Det slögs fast, att en ämbetsman ej kunde avsättas utan laga dom. Då allmogens rätt att upprätta förslag till häradshövdingeämbetenas besättande kom ur bruk, blev det i stället hovrätten som uppsatte det. Liksom regeringsmakten varit bunden vid tingens medverkan i den lokala förvaltningen, så kommo i den centrala förvaltningen kollegierna — en ny typ av förvaltningsmyndigheter med rättskipningens former, opersonliga liksom tingen — att binda dess handlingsfrihet. Den konstitutionalism — om man så kan kalla det — som förut stått i förbund med lokal självstyrelse till värn mot obehörig expansion av kungamakten, kämpade i stället för rådets och kollegiernas oberoende och självstyrelse. I kollegierna kom det ej blott an på att strikt utföra kungliga befallningar. Efter eget omdöme och under eget ansvar skötte varje kollegium sin gren av förvaltningen.

Men den prägel, som förvaltningen sålunda fick under 1600-talet, har den i väsentliga delar behållit fastän efter hand nya element tagit arvet efter adeln. Ämbetsmännens rättighet och plikt att ej handla blott som sina överordnades tjänare, utan »efter egen uppfattning av vad lag och förordning och givna befallningar med tillämpning av en objektiv tolkning innehålla, utföra sina ämbetsplikter»¹, fick under en sådan förfäktare av statens rätt som Carl

¹ Så kännetecknar REUTERSKIÖLD, Föreläsningar i svensk stats- och förvaltningsrätt, I (Uppsåla 1914), s. 81, ämbetsmannens uppgift enligt nutida svensk rätt.

XI sin kanske mest pregnanta utformning, i hans »förordning angående den lydno som de nedrigare betjante äro deras förmän skyldige i saker, som lända till K. M:ts tjänst eller otjänst» (1696)¹. »Lydnaden hos de nedrigare betjante», heter det här, får icke vara så stor, att de »utan behörig påminnelse» efterkomma olagliga befallningar. Om en underordnad förmärker att hans förmän giva befallningar, som strida emot »vårt och vårt rikets höga intresse eller emot våra honom meddelte ordres», så har han därför att »med beskedlighet och god lämpa skriftligen påminna vår befallningshavande, dess förmän, att sådant bud strider och strävar emot vårt höga intresse och de till honom meddelte order». Den självständighet som sålunda fordrades av ämbetsmannen, tryggades genom reglerna för ämbetstillsättning, där den offentliga ansökningen och den ursprungligen från självstyrelseorganisationen länade formen av tremannaförslag, inom vilka kungamakten var mer eller mindre strängt bunden, fingo vidsträckt tillämpning. Av största betydelse var ock att oavsättlighetsprincipen redan på 1600-talet var härskande i vår förvaltning och genom frihetstidens konungaförsäkningar fick grundlagsskydd. Dess tillämpning har numera i åtskilliga hänseenden inskränkts; icke blott de s. k. förtroendeämbetsmännen, utan även ett stort antal andra ämbets- och tjänstemän äro utsatta för att berövas sina tjänster utan judiciellt förfarande. Men detta gäller särskilt på sådana förvaltningsområden, där staten uppträder såsom i första hand ekonomiskt verksam, mindre som en offentlig institution än som privat företagare, och där tjänstemännen mera ha prägeln av »handlingsorgan» än av »maktorgan»². Dessutom torde det kunna påstås, att idén om ämbetsmannens oavsättlighet genom en lång så gott som obruten³ tradition på ett sådant sätt införlivats med svenskt rättsmedvetande, att deras

¹ SCHMEDEMAN, Justitieverk, s. 1443 ff.

² Terminologien är REUTERSKIÖLDS, a. a., s. 83. — Enligt 1919 års löne-
reglering för kommunikationsverken tillsätts inom denna förvaltningsgren så
gott alla tjänstemän genom konstitutorial, vilket innebär att de kunna »i ad-
ministrativ väg avsättas från sin befattning på grund av fel eller försummelse
i tjänsten» (avlöningsreglementet 19 juni 1919 § 1).

³ Som bekant förtogs verkan av förenings- och säkerhetsaktens bestäm-
melse om konungens rätt att »förordna» om ämbetena till stor del genom det i
slutet av akten gjorda förbehållet till förmån för domare och lägre ämbetsmän.

ställning därigenom i själva verket är föga mindrê tryggad, än om den klassiska principen alltjämt bestode obeskuren. Systemet med fristående ämbetsverk, förhållandevis oberoende och självständiga gentemot växlande regeringar, kvarstår även, trots upprepade förslag att ombilda dem till smidigare verktyg för regeringsviljan, med obruten livskraft.

Förvaltningsorganisationen bär i de moderna staterna merendels starka spår av en tid, då statstjänsten ej var annat än furstetjänst. Den svenska statsförvaltningens organisation äger däremot alltjämt karakteristiska drag, som påminna om dess samband med ett helt annat förvaltningsskick. Mer än på de flesta andra håll anses hos oss statstjänsten som en värdig form för den fria och självständige mannens insatser i statsarbetet. Förvaltning är i Sverige, alltjämt liksom i självstyrelsens blomstringstider, en verksamhet utövad under stark offentlig kontroll, men under en självständighet gentemot regeringen, som tryggar ämbetsmannens fria omprövning. Därför kan också den tanken hållas vid fullt liv, att förvaltningens syfte icke endast är regeringsviljans utförande och statsintressenas tillgodoseende, utan även rättens förverkligande, fridens upprätthållande.

TRIPPELALLIANSTRAKTATEN AV ÅR 1882.

DESS TILLKOMST OCH KARAKTÄR.

AV

FIL. LIC. HELGE GRANFELT.

(Forts.)

Förhandlingarna.

Ehuru sålunda som vi sett många skäl talade för Italiens anslutning till tvåmaktsförbundet, funnos dock genom Italia irridentafrågan rikliga friktionsämnen för framtiden som gjorde, att förbundets utbyggnad med Italien icke timrades lika starkt samman som huvudbyggnaden. Då så att säga själva hjärtelaget fattades, arbetades icke härpå med den villighet och entusiasm, som varit utmärkande för tvåmaktsförbundets tillkomst.

Det stod också länge och vägde, innan verkliga förhandlingar kommo i gång. Dessa började den 19 jan. 1882 mellan greve Kalnoky — sedan 21 nov. 1881 Haymerles efterträdare som dubbelmonarkiens utrikesminister — och det italienska sändebudet greve Robilant och fördes å båda sidor med stor försiktighet. Italien förklarade sig villigt att ansluta sig till de »konservativa» centralmakterna men undvek fortfarande att lägga fram positiva förslag. Kalnoky uttryckte i lika oförbindlig form som Robilant Österrike-Ungarns villighet att stödja dynastien i Italien, ehuru han betviv-

* [Not till sid. 99.] Sektionschefen i utrikesdepartementet Benjamin v. Kallay yttrade, att mellan Österrike-Ungarn och Italien bestode trots de irredentistiska rörelserna ett vänligt förhållande, vilket befästes genom det på eget initiativ av konungen i Italien gjorda besöket i Wien, att likväl med anledning av detta sammanträffande konkreta politiska frågor icke behandlades. Förré utrikesministern greve Julius Andrassy hade därpå förklarat, att till följd av det mellan Österrike-Ungarn och Italien bestående förbundet de irredentistiska rörelserna ej mer gävo anledning till farhågor och helt enkelt kunde vara farliga för Italien. Se FRANKO!, sid. 21. SINGER sid. 63—64.

lade, att skrivna och ännu mindre hemliga fördrag med hänsyn till parlamentarismen vore det härför lämpliga medlet. Bismarck betonade i ett samtal med italienska sändebudet i Berlin, greve Launay, ännu skarpare svårigheten att avsluta hemliga fördrag med en parlamentariskt ledd stat och avvisade bestämt Launays förslag att uppgöra ett alliansfördrag mellan Italien och de båda kejsarstaterna. Ett fördrag med Italien måste i varje fall föregås av en överenskommelse med Österrike-Ungarn, eftersom inga intressémotsättningar förefunnos med Tyskland men väl med dubbelmonarkien.

På grund av centralmakternas bestämda hållning tvangs Italien att i Wien närmare fixera den grundval, på vilken de önskade avsluta en allians. Den 20 februari föreslog Robilant i sin regerings namn för Kalnoky avslutandet av ett garantifördrag, något som Kalnoky på det bestämdaste avböjde. Ett garantifördrag motsvarade bäst det italienska folkets önskningsar och inom ledande kretsar var det lättast att samlas omkring ett sådant förslag. Redan vid konung Humberts resa till Wien hade den italienska ministären icke varit ovillig att sluta ett garantifördrag, om något initiativ till förhandlingar tagits¹. Detta hade utgjort en garanti från centralmakternas sida mot påvens världsliga anspråk, särskilt för Rom, italienarnas ögonsten, som med Frankrikes hjälp eljest kunde fråntagas dem. För Österrike-Ungarn hade fördraget visserligen inneburit en garanti mot de irredentiska anspråken, men då det trodde sig vara starkt nog att ensam kunna försvara sina besittningar vid ett italienskt angrepp, var denna fördel icke så stor, att den uppvägs den risk staten utsatte sig för genom att avsluta ett aggressivt fördrag mot påven. Katolicismen var ju ett av dubbelmonarkiens starkast sammanhållande band, och det låge i statens intresse att icke stöta sig med en maktfaktor av sådan nationell och internationell betydelse. Man var också i Österrike-Ungarn så försiktig i förbindelserna med det nya Italien, att kejsar Frans Josef vid sammanträffande med den italienske konungen i Italien icke reste till Rom utan föredrog någon annan italiensk stad. Det ligger i sakens natur, att dessa synpunkter, som lågo till grund för Kalm-

¹ Själva förhandlingarnas gång skildrade enligt PRIBRAM, sid. 138—169.

kys vägran att acceptera ett garantifördrag, icke omnämndes för det italienska sändebudet. Men i en privatskrivelse till dubbelmonarkiens sändebud i Italien, greve Wimpffen, har man bevis för att Kalnoky ansåg den romerska frågan utgöra den förnämsta bevekelsegrunden för det italienska allians-förslaget liksom det var det huvudsakliga skälet till Österrike-Ungarns avslag. Bismarck var i denna punkt fullt enig med Kalnoky och rådde honom enträget att icke giva efter »utan i allt som angick påven så länge som möjligt tillsluta öronen» (de faire la sourde oreille). I uttrycket »så länge som möjligt» ligger dock en antydning om att denna punkt för Bismarck icke var oöverkomlig för en allians med Italien. Även Kalnoky antydde i ovannämnda skrivelse till Wimpffen möjligheten av en överenskommelse med Italien rörande garantien av dess huvudstad men endast under förutsättning av att Italien åtog sig någon motsvarande förpliktelse.

Vad som förutom den romerska frågan var avgörande för Kalnokys vägran att avsluta ett hemligt garantifördrag med Italien var fruktan för att de förpliktelser, som detta medförde för vederbörande regeringar, icke passade samman med parlamentarismen. Kalnoky framhöll också för Robilant svårigheten för en italiensk statsman att för det italienska folket klargöra, att det t. ex. måste kämpa med Österrike-Ungarn mot Ryssland, om dubbelmonarkien angreps i Bukowina. På samma sätt ställde det sig för Österrike-Ungarn vid en konflikt mellan Italien och Frankrike. Det vore, betonade Kalnoky, vågat av Italien att överta garantien av ett så stort område som centralmakternas.

I stället för ett garantifördrag föreslog Kalnoky ett neutralitetsfördrag, men detta avböjdes av Robilant, som däri icke såg någon fördel för Italien. Skillnaden mellan det förra och det senare var ju ganska vittgående: ett garantifördrag innebar för de fördragsslutande parterna ett deltagande i kriget mot varje dem angripande makt, kanske även deltagande i ett erövringskrig, om detta ginge så illa för den anfallande parten, att den till sist tvangs att i stället för egna försvara sina egna territorier. Ett neutralitetsfördrag däremot lovade endast iakttagande av ömsesidig neutralitet vid såväl anfalls- som försvarskrig. För dubbelmonarkien utgjorde neu-

tralitetsfördraget vid krigstillfällena en garanti för överraskningar från irredentisterna, medan Italien. — såsom Kalnoky öppenhjärtligt nog anmärkte — tryggades mot ett österrikiskt-ungerskt infall i Venetien under ett italienskt-franskt krig. Ett neutralitetsfördrag överensstämde emellertid föga med de italienska alliansplanerna, enär det icke hyste någon större farhåga för ett sådant infall och härigenom icke erhöll det stöd, som det såväl behövde.

Robilant undersökte därför möjligheten av att under annan form avsluta ett fördrag och frågade, om man icke kunde sluta en överenskommelse, enligt vilken de fördragsslutande parterna tillförsäkrade varandra ömsesidigt understöd i frågor av gemensamt intresse. På denna grundval förklarade sig Kalnoky beredd att underhandla och utbad sig förslag av italienska regeringen¹. Bismarck, som på grund av misströn mot den italienska diplomaten och parlamentarismen förut endast velat gå med på ett muntligt fördrag, var numera med hänsyn till det förändrade storpolitiska läget, som gestaltade sig särskilt hotande i Egypten, benägen för en skriftlig överenskommelse med Italien för att varaktigt binda det vid centralmakterna. Genom ett neutralitetsfördrag — påpekade Bismarck för Kalnoky — erhöll Italien blott säkerhet för att icke hindras av Österrike-Ungarn och Tyskland i ett krig med Frankrike, och därtill behövdes icke något fördrag. Bismarck befarade, att om Italien hade »fria händer» frestelsen låge nära till hands att träda i aktiv gemenskap med Frankrike för priset av Roms garanti. »För att förebygga detta, för att fasthålla vid den italienska politiken i motsatt riktning och för att skydda det italienska konungariket för de faror, som måste växa fram ur en fördragsmässig förbindelse och ur de ömsesidiga prestationerna av Frankrikes och Italiens radikala element borde dock övervägas», skriver Bismarck, »om de tyska makterna icke gjorde väl i att ställa i utsikt för Italien deras bistånd mot ett oprovocerat anfall från Frankrikes sida». Det militäriskt svaga Italien droge visserligen enligt Bismarcks mening de största fördelarna härav men det var dock av stort värde, om centralmakterna i händelse av ett krig på två fronter voro tryggade mot varje fiendtlig framstöt från söder.

Tysklands och Österrike-Ungarns ledande statsmän, Bismarck

¹ PRIBRAM, sid. 141.

och Kalnoky, hade sålunda enat sig om att tillmötesgå Italiens önskan att avsluta ett hemligt och skriftligt alliansfördrag och därigenom utvidga tvåmaktsförbundet till ett tremaktsförbund, trippelalliansen.

Bismarcks förändrade uppfattning jämte den växande italiens-franska spänningen bidrog att förskaffa centralmaktspartiet övervikt inom de ledande italienska kretsarna¹. Man enades om ett fördrag, som gick ut på Italiens deltagande i händelse av centralmakternas krig mot Frankrike och en välvillig neutralitet vid krig mot Ryssland. Italien utgick sålunda från den oriktiga förutsättningen, att centralmakterna gemensamt skulle utkämpa ett krig med Frankrike, men Kalnoky hade lika litet som tvåmaktsförbundets skapare, Andrassy, någon lust att binda monarkien åt väster. I väntan på Robilants anbud utarbetade Kalnoky ett fördragsutkast, som alltså skulle utgöra den överenskommelse, som bäst motsvarade Österrike-Ungarns intressen. Förslaget hade följande ordalydelse:

Artikel I. De fördragsslutande parterna utlova varandra ömsesidigt fred och vänskapliga förbindelser. Ingen av dem skall angripa den andre med krig eller inlåta sig i ett förbund mot den samma.

Artikel II. Ömsesidigt understöd i vissa frågor av politisk och ekonomisk natur.

Artikel III. Blir en av de fördragsslutande parterna invecklad i ett krig med en utom detta förbund stående makt, så äro de båda andra förpliktade att gentemot den i krig befintliga fördragsparten iakttaga en välvillig neutralitet.

Artikel IV. Skulle en av de fördragsslutande parterna provocerat av någon orsak angripas av en utanför detta förbund stående makt, så inträder för de båda andra parterna förpliktelsen att med alla krafter lämna hjälp och bistånd åt den angripna parten.

Artikel V. Men råkar en av de fördragsslutande parterna i ett krig med två eller flera utanför detta förbund stående makter eller två av de fördragsslutande parterna samtidigt bliva invecklade i krig med en eller flera utanför detta förbund stående makter, så inträder för alla parter samtidigt casus foederis.

¹ Särskilt generalsekreteraren Blanc, en konservativ politiker ur Cavours skola yrkade på en snar lösning av de svävande förhandlingarna.

Varaktigheten av fördraget och uppsägningsbestämmelser, som skulle bilda innehållet av artikel VI, angåvos icke.

I detta fördragsutkast utlovades visserligen ingen garanti för vederbörande staters territorier, men då casus foederis inträdde, om någon av de fördragslutande parterna angreps av någon utanförstående stat (art. IV), innebar dock detta en viss garanti. Denna garanti förstärktes därav, att parterna voro skyldiga att iakttaga välvillig neutralitet vid ett av någondera parten företaget anfalls- krig (art. III). Den var så allmänt hållen, att den mycket väl kunde tänkas riktad mot vilken som helst av de utanförstående stormak- terna, Frankrike, Ryssland och England liksom även mot medel- stora och mindre makter, särskilt då Balkanstaterna. En allians under sådana förutsättningar kunde icke vara i Italiens intresse, knappast heller i Österrike-Ungarns, enär det även riktade sig mot bådas vän England, och Italien icke hade så stora motsättningar till Ryssland, att det borde kasta sig in i ett krig, som dubbelmonar- kien, då ingen kompenstation var förutsatt, måste draga de största fördelarna av. Tyskland hade i motsats till de båda andra kunnat draga uteslutande fördelar av en sådan allians, men i dåvarande situation hade det naturligtvis varit taktiskt oklokt att på detta sätt stöta sig med England. Förslaget var sålunda ur alla parter synpunkt föga lyckligt hopkommet och, så vitt man kan förstå mera tänkt som en allmän orientering och grundval för vidare för- handlingar. Det kom i alla fall att bli det skelett, omkring vilket trippelallianstraktaten utformades.

Försedd med nya instruktioner från italienska regeringen in- fann sig Robilant den 22 mars hos Kalnoky. Robilant började med att påpeka fördelarna av ett garantifördrag, som av Italien före- slagits en månad förut, och då Kalnoky fortfarande avböjde ett så- dant, övergick han till dryftande av det av dubbelmonarkien före- slagna neutralitetsfördraget. Detta vore från italiensk synpunkt otillfredsställande och neutraliteten vore f. ö. självklar, om Italien anslöte sig till de båda kejsarmakterna. Italien hade blott en i dub- bel mening farlig granne, nämligen Frankrike, farlig icke endast som militär makt utan även för Italiens monarkiska intressen och sociala ordning. Italien hoppades därför framför allt att vid an- slutning till de båda konservativa kejsarmakterna få skydd och

hjälp gentemot eventuellt från Frankrike kommande faror. I enlighet härmed borde det väsentliga innehållet av ett hemligt fördrag vara:

1) Ifall Frankrike av vilken som helst orsak skulle provocerat angripa Italien, inträder för de båda andra förpliktelsen att lämna den angripna parten hjälp och bistånd med alla krafter. Samma förpliktelser åligga Italien i händelse av ett provocerat franskt angrepp på Tyskland.

Då detta förslag överensstämde med det av Bismarck för österrike-ungerska regeringen framlagda förslaget i febr., hade Bismarck troligen meddelat även Italien detta.

Robilants andra förslag lydde:

2) Vid ett krig mellan de båda kejsarmakterna och Ryssland iakttager Italien en välvillig, eventuellt beväpnad neutralitet, dock inträder casus foederis för detsamma genast, ifall Frankrike träder i aktion. Skulle en av de fördragslutande parterna eljest invecklas i krig, så iakttager de andra under alla förhållanden en välvillig neutralitet och överenskomma möjligen om eventuellt bistånd.

3) Fördraget skulle vidare gälla för ett bestämt antal år och innehålla en förlängningsklausul.

Ett förbund av dylikt innehåll var tydligt och klart riktat framför allt mot två makter, Frankrike och Ryssland, och var icke så abstrakt hållet som Österrike-Ungarns förslag. Vad som vidare vid en jämförelse mellan de båda förslagen genast faller i ögonen var, att Italien i sitt förslag icke hade skyldighet att deltaga i ett krig mellan Ryssland och de båda centralmakterna, såvida ej Frankrike kom att deltaga däri, men att däremot icke endast Tyskland utan även Österrike-Ungarn måste deltaga i ett av Frankrike företaget angrepp mot Italien. Österrike-Ungarn skulle sålunda haft större förpliktelser gentemot Italien än tvärtom. Denna förpliktelse var så mycket svårare för dubbelmonarkien att ikläda sig som den på grund av sitt geografiska läge icke kunde få några konflikthanledningar av djupare och allvarligare art med Frankrike. Vid förhandlingarna om tvåmaktsförbundet hade också Andrassy på det bestämdaste tillbakavisat ett av Bismarck framkastat förslag att låta casus foederis inträda såväl vid ryskt som franskt angrepp.

Italiens förslag vilade f. ö. på delvis oriktiga förutsättningar, då det icke hade kännedom om tvåmaktsfördraget och därför endast talade om ett krig mellan de båda centralmakterna och Ryssland, oklart alltså om man härmed menade såväl anfalls- som försvars-krig, under det att tvåmaktsförbundet endast förutsatte ett ryskt anfallskrig mot någon av de båda centralmakterna. Egendomligt nog innebar dock Kalnokys eget förslag, som lät casus foederis inträda vid oprovocerat anfall av vilken som helst utanförstående stat (art. IV) även dubbelmonarkiens deltagande i ett tyskt-franskt krig, om Frankrike var den anfallande parten. Italiens förslag förutsatte dubbelmonarkiens ingripande mot Frankrike endast vid ett franskt anfallskrig mot Italien och icke mot Tyskland, vilket otvivelaktigt — såsom Kalnoky sedermera erkände — ur dubbelmonarkiens synpunkt var mera fördelaktigt än hans eget förslag i denna punkt. Den större förpliktelse, som Österrike-Ungarn hade gentemot Italien kunde lätt pareras med en mötfordran, att Italien vore skyldigt deltaga i ett av Ryssland företaget anfallskrig mot Österrike-Ungarn, en fordran, som dock Kalnoky underlät att framställa. I brev till Wimpffen framhöll han endast, att det för dubbelmonarkien med hänsyn till den ryska färan vore lämpligt att i tid skaffa sig vänner och förbundna för att härigenom trygga freden¹. Faktum var emellertid, att Italien på detta sätt blev den mest hjälpbehövande och därför även den svagaste makten inom förbundet.

Ehuru Kalnoky i sitt svar till Robilant förhöll sig ganska reserverad, var han på det hela taget nöjd med det italienska förslaget och omarbetade också art. IV i sitt första utkast, så att den fick följande lydelse:

»Skulle Italien av vilken som helst orsak oprovocerat angripas av Frankrike, så inträder för de båda andra fördragsslutande parterna förpliktelsen att lämna den angripna parten hjälp och bistånd med alla krafter. Samma förpliktelse uppstår för Italien i händelse av ett oprovocerat franskt angrepp på Tyskland.»

Det tyska sändebudet i Berlin, prins Reuss, erhöll muntligt meddelande om det sålunda ändrade fördragsutkastet. Kalnoky

¹ PRIBRAM, sid. 152.

betonade med särskild iver de skäl, som föranlett honom att bortse från ett franskt angrepp på Tyskland. Hans huvudskäl, att dubbelmonarkien, då den icke gränsade till Frankrike, befann sig i en helt annan situation än gränsmakterna, kunde dock likaväl tillämpas mot Italien som mot Tyskland, och häri låg naturligtvis en viss inkonsekvens, men Tyskland gjorde icke — så vitt man vet — några invändningar¹. Tyskland hade genom Italiens förpliktelser tillräckligt skydd mot Frankrike och erhöll själv genom sina dubbla förpliktelser den absolut starkaste ställningen inom förbundet. Österrike-Ungarn engagerade sig i varje fall i motsats till förbundet av 1879 mot Frankrike, en vinst alltså för den tyska isoleringspolitiken mot Frankrike.

Efter att ha rådgjort med Bismarck och tagit del av de anmärkningar av mera formell art, som denne framställde mot vissa andra delar av fördraget, utarbetade Kalnoky ett nytt förslag — numera på franskt språk. Fördraget inleddes med en högtidlig bekännelse till freden och den monarkiska författningen, vilket delvis legat till grund för alliansen. »Kejsaren av Österrike-Ungarn, den tyske kejsaren och konungen av Italien», hette det, »besjälade av önskan att öka garantierna för den allmänna freden, att stärka den monarkiska principen och därigenom trygga det oskadda bevarandet av den sociala och politiska ordningen i sina stater, ha fattat beslut att sluta ett fördrag, som genom sin utpräglad konservativa och defensiva natur icke fullföljer något annat syfte än det att skydda dem mot de faror som skulle kunna hota friden i deras stater och i Europa.» Inga invändningar mot denna punkt gjordes vare sig från tyskt eller italienskt håll.

Mot förslaget i sin helhet hade Robilant endast några huvudsakligen formella anmärkningar att göra², som Kalnoky tog hänsyn till. Detta nya utkast överlämnades den 12 april till Robilant

¹ Bismarck tyckte endast, att artikeln var väl tillspetsad. PRIBRAM, sid. 154.

² Han önskade även i art. IV skulle betonas, att det stode de förbundna fritt att utöver den välvilliga neutraliteten lämna vapenhjälp om de så önskade. Möjligen önskade Italien hålla frågan om deltagande i ett österrikiskt-ungerskt krig mot Ryssland öppen, när det otvivelaktigt hade större fördelar att vänta sig på Balkan och vid Adria-havet vid deltagande i ett segerrikt krig än iakttagande av »välvillig neutralitet».

och följande dag till Reuss. Redan fem dagar därefter kom meddelande från Berlin, att Bismarck antog Kalnokys nya fördragsutkast utan ändringar och att han uppdragit åt statssekreteraren att framlägga det för kejsar Wilhelm till godkännande.

Det italienska svaret lät emellertid länge vänta på sig och när det äntligen kom, befanns det, att Italien fortfarande hade ganska allvarliga invändningar, särskilt gentemot den omtvistade artikeln IV. Denna artikel förutsatte som bekant välvillig neutralitet i ett krig, i vilket någon av de förbundna invecklades utan att därtill vara utmanad (sans être provoquée), alltså försvars- eller anfälls- krig från såväl större som mindre stater. Italien föreslog, att denna artikel ändrades därhän, att »välvillig neutralitet» skulle iakttagas blott för det fall, att förbundsparten utan direkt utmaning från dennes sida angreps av en utanför förbundet stående stormakt. Här var sålunda tydligt och klart angivet, att det gällde försvarskrig och detta endast gentemot en stormakt. Några andra stormakter än Frankrike och Ryssland kunde för sådant fall knappast komma ifråga, men då Italien genom artikel II redan var skyddad för ett franskt anfall, återstod ett ryskt anfall mot dubbelmonarkien, där Italien sålunda icke som Österrike-Ungarn utlovade hjälp utan endast »välvillig neutralitet». Det kan dock icke förnekas, att fördraget härigenom erhöi en mera defensiv karaktär och genom de övriga av Italien föreslagna mindre väsentliga ändringarna beträffande de andra artiklarna framhölls konsekvent denna dess defensiva egenskap.

De formella förändringarna hade Kalnoky, om Tyskland ej gjorde några invändningar, ingenting emot, men han var absolut emot den innehållsförändring, som föreslagits beträffande artikel IV. Bismarck visade däremot mycket tillmötesgående gentemot de italienska ändringsförslagen och sökte påverka Kalnoky att låta sina betänkligheter falla. Då detta ifråga om artikel IV syntes omöjligt föreslog han en lösning, som tillfredsställde alla parter:

»I det fall att en stormakt, som icke undertecknat detta fördrag, skulle hota en av de fördragsslutande parternas områdes trygghet, och denna därigenom skulle se sig nödgad att förklara krig, förplikta sig de båda andra att gentemot sin förbundne iakttaga en välvillig neutralitet.»

Genom denna artikel, som förutsåg möjligheten av ett anfalls-krig från någon av de allierade, erhöll sålunda alliansen även en offensiv karaktär och kompletterade på sätt och vis tvåmaktsfördraget, i vilket den välvilliga neutraliteten endast utlovades vid försvarskrig.

Det sålunda ändrade fördraget kunde i sin allmänna formulering även tänkas riktat mot England, och det var något, som alls icke överensstämde med Italiens intressen. Otänkbart vore icke, att Italien enligt artikel III, som förutsatte casus foederis om en eller två av de förbundna invecklades i krig med två andra stormakter, droges in i ett krig med England. Italien ville undvika varje sken av misstroende mot England, enär ett krig med denna sjömaktt kunde sluta med en katastrof för Italien. Varken Tyskland eller Österrike-Ungarn men väl England var i stånd att skydda de långsträckta italienska kusterna mot överfall av den franska flottan. England förmådde också mer än centralmakterna, som icke visat något speciellt intresse för Italiens—Medelhavspolitik, främja Italiens koloniala planer. Italien hade därför gärna sett, att England anslutit sig till alliansen, och Österrike-Ungarn, Englands traditionelle förbundskamrat, hade ingenting däremot. Bismarck ställde sig förstående till Italiens förslag om ett tilläggsprotokoll till huvudfördraget, vari fastställdes, att alliansen icke var riktad mot England men hyste betänkligheter mot att indraga denna makt i alliansen. Först och främst hänsynen till Ryssland — Englands svåraste motståndare vid denna tid — vilken makt Bismarck icke ville stöta bort, ett steg, som f. ö. den gamle kejsaren näppeligen skulle godkänna. Det kunde ej heller ligga i Tysklands intressé att jämna vägen för den energiska expansionspolitik, som England vid denna tid bedrev. Dessutom var han övertygad om att det engelska kabinettet av hänsyn till parlamentarismen icke kunde ingå hemliga traktater, en synpunkt, som endast visade, att Bismarck missuppfattat engelsk statsrätt¹.

¹ Det epokgörande verket A. Todd, »On parliamentary government in England» utkom redan 1867—69. Förut hade som bekant den engelska parlamentarismen ofta missuppfattats, just därför att den engelska litteraturen ej gav pålitlig upplysning om författningen och som också satt frukt i misslyckade

De tre regeringarna enades därför endast om att avgiva likalydande ministeriella förklaringar att undertecknas samma dag som huvudfördraget och anslutas därtill, att trippelalliansfördraget icke var riktat mot England. Efter att sålunda enighet vunnits i alla punkter undertecknades fördraget i Wien 20 maj 1882 av Kalnoky, Reuss och Robilant. Den 30 maj hade utbytet av ratifikationer ägt rum. Då det parlamentariska styrelsesättet i Italien liksom författningen i de tre andra länderna ej lade något hinder i vägen för avslutandet av sådana hemliga fördrag, som icke medförde någon speciell statsutgift¹, trädde allianstraktaten därigenom i kraft.

Ehuru innehållet förblev hemligt och endast sparsamma meddelanden gjordes i de olika folkrepresentationerna om fördraget, kunde själva faktum icke förbli någon hemlighet. Lika naturligt som att folkstämningen i de tre länderna liksom i England i dåvarande situation var för detta fördrag, lika naturligt var att det i Frankrike och i påvliga kretsar väckte misstämning och ovilja².

Traktatens betydelse.

Ehuru detta fördrag, grundläggande för hela Trippelallianssystemet, icke såsom ofta påståtts var uteslutande defensivt³, måste det dock i denna sin första form karakteriseras såsom *överbäggande* defensivt, varför det också gjorde skäl för namnet fredsalliansen⁴. Först framtiden finge utvisa, om den skulle utvecklas i utpräglat offensiv eller defensiv riktning.

Om fördraget icke var så helt defensivt, var det så mycket mer konservativt, när det otvivelaktigt var ett stöd särskilt för den

efterbildningar på fastlandet (Frankrike 1791) och i Nordamerika. Se HOLBERG, Engelsk parlamentarisme. Kphn 1884. Ifråga om avslutande av hemliga traktater yttrade sig den engelska parlamentarismen då liksom nu på så sätt, att regeringen såsom parlamentets förtroende-utskott hade övertagit konungens gamla rätt att förklara krig och sluta fred, ingå och upphäva förbund och handelstraktater. HOLBERG, sid. 78—79. TODD, sid. 600. E. MEIER, Über den Abschluss von Staatsverträgen. Lpg 1874, sid. 15 och följ.

¹ Se MEIER, Über den Abschluss von Staatsverträgen.

² Se SINGER, sid. 69—70.

³ T. o. m. PRIBRAM (sid. 165) drager egendomligt nog denna slutsats.

⁴ DAMÉ, Histoire de la Roumanie contemporaine (Paris 1900), sid. 300.

ännu icke rotfasta Savoyiska dynastien i Italien. Det var konservativt även i den meningen, att dess avslutande faktiskt innebar en viss garanti för vederbörande staters dåvarande områden. Denna garanti var visserligen icke såsom Italien så ivrigt eftersträvat formellt och paragrafmässigt given, men då vid ett anfalls- krig mot någon av de tre staterna de två andra fördragsmässigt voro bundna att lämna den angripna parten sitt bistånd, var detta garanti nog. Någon formell garanti av sin huvudstad Rom gentemot de påvliga anspråken hade sålunda Italien — såsom allmänt förmodades, innan aktstyckena voro kända¹ — icke erhållit. Det i ingressen förekommande uttrycket »att stärka den monarkiska principen och därigenom trygga det oskadade bevarandet av den sociala och politiska ordningen i sina stater»², kunde dock tydas så, att Italien däri såg ett visst skydd mot de påvliga planerna på återupprättandet av sin världsliga makt. Italien hade kommit ur sin farliga isolering och stod bredvid de båda kejsarmakterna som likaberättigad stormakt. Otivelaktigt hade också denna stat de största fördelarna av det avslutna fördraget. Dels var dess nordgräns tryggad mot alla anfall från dubbelmonarkien, och gentemot ett franskt anfallskrig hade den genom Tysklands och Österrike-Ungarns förenade hjälp stora utsikter att segra och därigenom även förbättra sin nordvästgräns och vinna koloniala fördelar för sin Medelhavspolitik. Italien hade vidare inga förpliktelser gentemot Österrike-Ungarn i dess krig mot Ryssland men hade i alla fall förbehållit sig att delta i ett sådant, om det motsvarade dess intressen, vilket det endast själv var kompetent att avgöra. Det motsvarade knappast dess intressen att inträda i ett för dubbelmonarkien olyckligt krig annat än mot densamma, och detta var genom förpliktelsen om »väl villig neutralitet» uteslutet. Däri låg för övrigt Österrike-Ungarns huvudsakliga fördel. Tryggt i sin sydgräns kunde det vända hela sin kraft mot den farligare ryska grannstaten, om det av denna tvingades till offensiv. Att Italien gentemot Österrike-Ungarn icke åtog sig samma förpliktelser ifråga om Ryssland, som Österrike-Ungarn gjorde ifråga om ett franskt anfallskrig mot Italien, torde bero på att Kalnoky fruktade för att Italien där-

¹ Se SINGER, sid. 256; FRANKOJ, sid. 24; 32.

² Se sidan.

igenom skulle få tillfälle att inblanda sig i Balkanpolitiken och göra Adria till ett italienskt innanhav, något som han på allt sätt ville undvika. Genom den allmänna formulering som vederbörande paragraf för sådant fall skulle få — de båda andra makternas understöd vid angrepp av en stormakt — hade Österrike-Ungarn även förbundet sig att bistå Tyskland vid ett franskt angrepp, och detta låge ej heller i dess intresse.

Tyskland hade genom Italiens allians fått den lucka utfylld, som förefanns i 1879 års traktat och som bestod i den konstanta fara det ansåg sig vara utsatt för från Frankrike. Vid ett förenat franskt-ryskt angrepp på centralmakterna hade dessa i Italien vunnit en bundsförvant i stället för att eljest behöva räkna med, att denna makt kunde sluta sig till dess fiender. Bismarck hade inga höga tankar om Italiens militära prestige¹, men det innebar otvivelaktigt en strategisk fördel, om franska truppmassor bundos vid sydostgränsen liksom den icke obetydliga italienska flottan kunde göra den tyska armén stora tjänster. Tyskland såsom den obestriddige ledaren inom detta allianssystem hade för framtiden befast sin nyvunna enhet men samtidigt även sin överlägsna ställning bland de europeiska stormakterna med de frön på gott och ont, som detta innebar.

Det innebar ett frö på gott och ont såtillvida som dess överlägsna ställning lätt kunde hota den av England omhuldade europeiska jämvikten. Ty den fara, som Bismarck förutsett men som han förstått att tillbakahålla, blev efter hans avgång en verklighet, därigenom att den fransk-ryska alliansen bildades som motvikt till Trippelallianssystemet. I denna situation blev England en utslags-

¹ Bismarck yttrade en gång, att det vore honom tillräckligt, »dass ein italienischer Korporal mit der italienischen Fahne und einer Trommelschläger an der Seite die Front gegen Westen, d. h. gegen Frankreich und nicht gegen Osten, d. h. gegen Österreich nehme». Se BÜLOW, Deutsche Politik. 1916, sid. 72. FRAKNOI, sid. 25. Till en amerikanare yttrade Bismarck 1892: »Möge Italien seine Armee um 2, 3 oder selbst 4 Armeekorps vermindern, die Hauptsache ist, dass durch Italiens Freundlichkeit die ganze österreichische Armee für die Ostgrenze frei wird». Se POSCHINGER, »Also sprach Bismarck. Bd. III, sid. 151. Citerat av PRIBRAM, sid. 162.

givande faktor av stor betydelse, och det är dess definitiva anslutning till den fransk-ryska alliansen från vilken Trippelallianssystemets upplösning kan dateras. Italien kvarstod visserligen formellt i allianssystemet men dess politik följde i alla sammanstående frågor mera den engelska än den tyska synpunkten, och världskriget 1914 förde som bekant år 1915 Italien in i ententelägret. Då sedermera Nationernas förbund tillkommit på grundval av den segrande ententen, som bildats gentemot Trippelalliansen, kan man säga, att denna allians varit den indirekta orsaken till Nationernas förbund. Något klart begrepp om »folkförbundet» och dess förutsättningar kan man i alla fall ej erhålla utan att utreda grundvalarna för och karaktären av den största och varaktigaste alliansen i modern tid.

DE BRITTISKA DOMINIERNAS OCH LYD- STATERNAS RÄTTSLIGA STÄLLNING.

AV

DIREKTÖR RAGNAR LUNDBORG.

»Home rule all round» har blivit programmet för de senaste årens federationssträvanden i Brittiska riket. Detta var den paroll, som Austen Chamberlain angav år 1918 i ett politiskt anförande. Ett enda parlament kan ej längre behandla alla frågor för hela riket och samtidigt fylla sin uppgift som moderparlament för alla de olika representationerna i riket, fylla den enda verkliga statsmakten i hela det stora komplexet av stater och kolonier. Det är fara för, att hela maskineriet kan gå sönder, om man ej lyckas finna en lösning. För England framställer sig enligt Gränström¹ det imperialistiska idealet i formen av en närmare förening mellan moderlandet och de självstyrande kolonierna till tryggnad av den engelska världsmaktens framtid. Ett sådant välde, berett till fred, kan bliva en verklig *Imperator pacificus* i världen. Den enda möjligheten att sammanhålla Brittiska riket vore alltså att av detsamma tillskapa en förbundsstat, vars olika delar sammanknytas av ett gemensamt förbundsparlament i London.

Brittiska riket i nuvarande stund är rättsligt sett bildat av Storbritanien och Irland med dess omedelbara besittningar (kronkolonierna, vartill även Indien med undantag av vasallstaterna hör), bildande gemensamt en enhetsstat, vidare av vasallstaterna och de självstyrande kolonierna samt slutligen av de brittiska intressesfärerna. Av kronkolonierna äro flera statsfrågadt, såsom

¹ GRÄNSTRÖM: Brittiska rikets reorganisationsproblem, Lund 1917, S. 5 o. f.

Indien och några kolonier med växlande regering och representationsförfattning. Intressesfärer (ofta benämnda protektorat) äro de utomeuropeiska områden, som lyda under sina egna hövdingar och ej formligt äro införlivade i imperiet, som dock över dem utövar vissa, av andra makter erkända, höghetsrättigheter.

Brittiska riket är världens största välde, men också dess mest partikularistiskt konstruerade. Icke en gång dess kärna, det förenade konungariket Storbritannien och Irland har trots hundra-årig* intim förbindelse kunnat smälta samman. Självständighetssträvandena i Irland göra sig i hög grad gällande, varom först den långvariga homerulestriden och nu senast proklamerandet av en irländsk republik bära ett tydligt vittnesbörd. Ännu tydligare framträder partikularismen i imperiets utomeuropeiska besittningar, av vilka Indien ensamt har $\frac{3}{4}$ av hela imperiets folkmängd. Indien är en hörnsten i riket, men hotar starkt att bli en stötesten. Indien är ingen stat utan en omedelbar provinsial besittning¹, som under sig har en mängd vasallstater, ingen av dem dock av större politisk betydelse. Det brittiska herradömet i Indien har för detta land varit av stor nytta och har också tålts, så länge folket ännu hade sina egna härskares autokrati i friskt minne. Indien har under det brittiska herradömet gjort stora framsteg, men just härigenom har den indiska självkänslan väckts till liv. I Indien har uppstått en kraftig separatistisk rörelse, som den brittiska regeringen, dock hittills förgäves, sökt neutralisera genom löftet om självstyrelse, alltså genom tillskapandet av en indisk stat.

De indiska vasallstaterna äro rättsligt sett verkliga stater. De intaga den sällsynta ställningen att närmast sortera under en provinsregering och endast genom dess förmedling under regeringen i London.

I det brokigt sammansatta brittiska imperiet finnes även en stor mängd andra vasallstater under infödda härskare, vilka folkrättsligt företrädas av den brittiska kronan. Den största av dem är sultanatet Ägypten, samt av en viss politisk betydelse i övrigt sultanatet Sarawak samt Malajstaternas federation i Asien, sultanatet Zanzibar i Afrika och konungariket Tonga i Oceanien.

¹ RAGNAR LUNDBORG: Zwei umstrittene Staatenbildungen, Berlin 1918, s. 105.

Sedan brittiska trupper år 1882 besatt Ägypten, fortfor detta land dock att nominellt vara en turkisk lydstat under en kediv¹ som statsöverhuvud. Detta rättstillstånd fortfor till år 1914, då under världskrigets första månader Ägypten ställdes under brittiskt protektorat och kediven antog den förnämre titeln sultan.

Ett protektorat behöver rättsligt ej betyda förlust av suveränitet, men för Ägypten är detta fallet. Den ägyptiske sultanen innehar traktatsenligt statsmakten i sitt rike. Den verkliga makten ligger dock hos Brittiska rikets »high commissioner», som har dubbelställningen av brittisk diplomatisk representant i Ägypten och av ägyptisk utrikesminister och i sistnämnda egenskap tillhör det i övrigt endast av ägyptier bestående ministerrådet².

Ett protektorat utgör enligt Bornhak³ huvudsakligen ett medel för de europeiska makternas koloniala utbredande, och redan före grundandet av protektoratsförhållandet existerar den protegerade staten som stat. Denna står dock i regel på en väsentligt lägre ståndpunkt av politisk och kulturell utveckling än skyddsmakten. Om dessa oftast ociviliserade länder före protektoratet voro stater, voro de, framhåller med rätta Bornhak, folkrättsliga subjekt. Däremot har Bornhak enligt min åsikt orätt, när han menar, att de även efter protektoratets införande äro folkrättsliga subjekt⁴. De koloniala protektoraten hava nämligen blivit antingen provinser eller icke-suveräna stater och stå som sådana blott i statsrättslig förbindelse med sitt huvudland och äro endast genom dess förmedling medlemmar av folkrättssamfundet.

Ägypten står ej heller i direkt folkrättslig förbindelse med främmande makter, utan detta sker genom förmedling av den brittiska kronan. En passiv beskickningsrätt har Ägypten så till vida, att sultanen mottager främmande staters diplomatiska representanter, men dessa äro ej ministrar utan blott diplomatiska agenter⁵. Ägypten intager ställningen av en icke-suverän stat, i

¹ Ordet kediv översattes ofta, även i officiella handlingar, orätt med vice konung. »Chedive» är ett persiskt ord och betyder furste.

² Almanach de Gotha 1921.

³ CONRAD BORNHAK: Einseitige Abhängigkeitsverhältnisse unter den modernen Staaten, Leipzig 1896, s. 27 o. 37.

⁴ Ibidem, s. 39.

⁵ Flera av dem dock med personlig ministertitel.

formellt folkrättslig, men reellt statsrättslig förbindelse med Brittiska riket.

Två motsatta strömningar göra sig för närvarande gällande inom det brittiska imperiet, separatistiska och federativa. Exempel på de förstnämnda ser man i Irland, Indien och på sista tiden även i Ägypten, vilka länder visa tendenser att vilja fullständigt rycka sig loss och bilda egna riken. De federativa strävandena däremot hava kraftigt utvecklats i England självt och i de brittiska självstyrande kolonierna.

Det politiska läge, som tillskapades av världskriget förorsakade, att en betydande rörelse uppstod för beviljande av medbestämmanderätt över imperiets angelägenheter åt de självstyrande kolonierna. Redan under boerkriget göto Englands söner sitt blod sida vid sida med sönerna från »dominions beyond the seas», och detta har skett i än högre grad under världskriget. Denna sammansvetsning medels »blod och järn» av det brittiska folket i hemlandet och i kolonierna och de stora offer dessa sistnämnda ha brakt riket, allt visar att samhörighetskänslan är stor. De irländska och indiska problemen ha givetvis väckt stor oro i Englands ledande kretsar, och som ett motdrag mot dessa separatistiska strävanden har man på visst håll tänkt sig att sammanbinda moderlandet och dess dotterstater med federativa band på likställighetens grund.

Den federativa tanken har tillväxt i styrka genom kolonialkonferenserna och genom att representanter för de självstyrande kolonierna under kriget blevo medlemmar av krigskabinettet. År 1918 beslöts sålunda, att var och en av dominierna skulle vara representerad genom en i London stationerad minister och att krigskabinettet skulle sammanträda tid efter annan¹. Detta var endast en början. Anhängarna av federativtanken önska ett ständigt rikskabinett samt ett riksparlament². Endast härigenom tror

¹ W. BASIL WORSFOLD: The Administration of the Empire. («United Empire», juli 1920, s. 362).

² Sydafrikanska unionens representant på senaste kolonialkonferensen i London, boergeneralen SMUTS, har uttalat sig för, att Brittiska riket skulle bli en förbundsstat av samma konstruktion som i mindre måttstock det australiska Commonwealth.

man sig kunna förhindra imperiets söderfallande i flera suveräna stater, varigenom den brittiska stormaktställningen skulle förintas¹.

En mycket växlande uppfattning gör sig gällande beträffande de självstyrande koloniernas ställning. JELLINEK ser i dem blivande stater och betonar, att dessa kolonier de facto intaga en friare ställning, än den som tillkommer mången stat. De hava dock anser han ingen statsmakt ur egen rätt och äro därför ej stater². REDSLOB säger, att dominierna äro avhängiga länder och att Brittiska riket är en enhetsstat, men att de självstyrande kolonierna känna i sig början till statsliv³. BORNHAK finner, att trots talrika analogier med en stat de självstyrande brittiska kolonierna sakna en väsentlig egenskap för en stat; de hava i intet hänseende en egen, av en högre makt oavhängig maktbefogenhet⁴. KLEEN betraktar dem som ett mellanting mellan koloni och stat⁵ och DÖRKES fränkänner dem ock statskvalitet⁶. GRÄNSTRÖM kallar dem stater⁷, men har ej juridiskt utformat, vad han menar med en stat; han kallar för övrigt också Indien för stat⁸. KJELLÉN benämner såväl dominierna som dessas särstater för stater⁹. GJELSVIK däremot kallar dem landsdelar i Brittiska riket¹⁰. MORGENSTIERNE betraktar dem ej heller som stater¹¹ och detsamma gör helt kategoriskt även BONFILS¹². Folkrättslärd, som erkänna

¹ FINDLEY skriver i sitt arbete »The Imperial Conference of 1911»: »Vi måste göra klart för oss det skickesedigre faktum, att riket nu inträtt i ett nytt och kritiskt utvecklingsstadium, som antingen ger till resultat en stor riksfederation eller (om dominierna, såsom de nu göra, raskt tillväxa i folkmängd och makt, men ej utveckla sig till en organiserad union) blir resultatet rikets sönderfallande i ett antal fristående, oavhängiga och suveräna stater.»

² JELLINEK: Die Lehre von den Staatenverbindungen, Wien 1882, s. 65 o. f. —: Allgemeine Staatslehre, 3 uppl., s. 491.

³ REDSLOB: Abhängige Länder, Leipzig 1914, s. 320 o. f.

⁴ BORNHAK: Einseitige Abhängigkeitsverhältnisse, Leipzig 1896, s. 16.

⁵ KLEEN: Mellanfolklig rätt, 2 delen, s. 100.

⁶ DÖRKES-BÖPPARD: Verfassungsgeschichte der australischen Kolonien und des Commonwealth of Australia, 1903, s. 281.

⁷ GRÄNSTRÖM: Brittiska rikets reorganisationsproblem, Lund 1917, s. 75 o. f.

⁸ GRÄNSTRÖM: Studier över Brittiska rikets reorganisationsproblem, s. 8.

⁹ KJELLÉN: Politiska Essayer, Stockholm 1 delen, s. 112 o. f.

¹⁰ GJELSVIK: Lærebok i Folkerett, Kristiania 1915, s. 120.

¹¹ BREDO MORGENSTIERNE: Stater og Statsforbindelser (Tidskrift for Retsvidenskab 1896), s. 27.

¹² BONFILS: Droit international public, 2 uppl. Paris 1898, s. 243.

dem som stater, äro bl. a. BLUNTSCHLI¹, som benämner dem halv-suveräna stater och talar om kolonistater, som äro underordnade moderlandet. THOMAS ERSKINE MAY kallar dem »affiliated states»² och CREASY benämner Kanada »Confederate States of British North America»³.

För att kunna bedöma de självstyrande koloniernas rättsliga ställning måste man göra klart för sig den historiska utvecklingsgången av deras rättstillstånd.

De självstyrande besittningarna inom Brittiska riket äro dels Man, Jersey och Guernesey i Europa, dels de s. k. dominierna, nämligen Dominion of Canada, Commonwealth of Australia, Union of South Africa, Dominion of New Zealand och Newfoundland.

De brittiska självstyrande besittningarna i Europa äro ur politisk synpunkt av ringa betydelse, men deras rättsliga ställning är av ett teoriskt intresse för vetenskapen. Ön Man stod under den första medeltiden under Norge och därefter till 1406 under omväxlande skottskt och engelskt välde. Nyssnämnda år blev den en suverän stat under huset Stanley och stod därefter under suveränitet av en annan engelsk familj, som 1756 avträdde ön till den engelske konungen. Strängt taget ingicks då mellan England och Man en personalunion, som under tidernas lopp dock övergått till, att Man är en brittiska kronan underordnad icke-suverän stat. Landet är ej bundet av de brittiska parlamentsakterna, utan regeras i enlighet med sina egna lagar. Verkställande makten utövas av guvernören, som utnämnes av brittiska kronan, den lagstiftande och beskattande av »Tynwald»: Denna korporation består av två kamrar; den första bildas av guvernören och rådet, den andra av representanter för städerna och landsbygden, valda efter gamla vallagar. Rådet utses av konungen. En bill, som antagits av båda kamrarna och därefter erhållit kunglig sanktion måste för att få gällande kraft dessutom förkunnas på Tynwald Hill å engelska och Manxspråket. Man har en egen högsta domstol. Det

¹ BLUNTSCHLI: Das moderne Völkerrecht der civilisierten Staten, 2 uppl., art. 79.

² THOMAS ERSKINE MAY: The constitutional history of England, 3 uppl., s. 374.

³ CREASY: The imperial and colonial constitutions of the britanic empire, 1872, s. 186.

har inom sitt eget område statsmakt och ett under egen författning lydande folk. Man har dock ingen folkrättslig individualitet och är därför en icke-suverän stat.

Även Kanalöarna hava egna författningar, och brittiska parlamentsakter gälla ej heller inom deras område. De kommo under brittiska kronan som länsbesittningar under engelske konungen i dennes egenskap av hertig av Normandie. De bilda enligt min mening tvänne icke-suveräna stater. Intet unionsband förenar dem, utan hava såväl Jersey som Guernesey var och en sin av brittiska kronan utnämnde »Lieutenant-Governor» och sin ständerrepresentation. Jersey bildar en fullständig enhet, Guernesey däremot icke. Det sistnämnda lilla statsområdet, som förutom ön av samma namn består av öarna Herm, Jethou, Sercq och Aurigny, ha visserligen en gemensam ständerrepresentation, men de två sistnämnda öarna, som äro statsfragment, ha dessutom egna författningar. Sercq har även en egen »seigneur», och de av denna ös ständer antagna lagarna måste sanktioneras av honom för att äga gällande kraft¹.

Ifrån dessa små länder övergår jag till dominierna, som ha en vittgående betydelse för Brittiska riket.

Min uppfattning av de brittiska dominiernas rättsliga ställning är följande. De hava egna författningar, tillskapade på deras egen önskan av en viljeakt av deras folk. Då det gällde dessa länders statsrättsliga skilsmässa från moderlandet, kunde detta ej ske utan bifall av detta senare. En traktat därom kunde ej avslutas, ty en traktat mellan en provins och en stat är rättsligt omöjlig. Därför skedde Brittiska rikets godkännande genom en Imperial Act. Enligt brittisk uppfattning och formellt juridiskt sett, kan Storbritanniens och Irlands parlament förändra eller upphäva de av den koloniala representationen antagna lagarna, och då dominiernas författningar äro givna i form av brittiska parlamentsakter, kunna de alltså, framhålla vissa auktorer, också på samma väg upphävas. På detta sakförhållande stödjade sig de jurister, som fränkänna dominierna statskvalitet. Dominierna stå enligt deras åsikt till förfogande för brittisk lagstiftning och äro alltså provinser. Häremot må anföras, att dominierna genom att ha

¹ DARESTE: Les Constitutions modernes, T. 2, Paris 1910, s. 750.

erhållit sina författningar också ha erhållit statsmakt över sina egna angelägenheter, över sin egen nation och över sitt eget territorium. Intet folk uppgiver mot sin vilja utan att med våld tvingas därtill de rättigheter det en gång erhållit. Skulle brittiska regeringen försöka genomdriva detta med våld, skulle detta otvivelaktigt ha till följd en suveränitetsförklaring från vederbörande dominion. Härskande konstitutionell praxis är också, att brittiska kronan aldrig företager en författningsändring i en självstyrande koloni utan dess bifall¹. Jellinek anser², att brittiska parlamentet visserligen har förfoganderätt över dominiernas författningar, men att ett sådant ingrepp i dessas rättigheter i England skulle anses inkonstitutionellt, alltså realiter samma synpunkt, som nyss framhållits.

Min åsikt är, att dominierna i och med ikraftträdandet av deras författningar kommit i besittning av en verklig statsmakt över sina angelägenheter och alltså blivit stater. Deras statsöverbud är den brittiske konungen, som dock som särskild rättspersonlighet regerar i dominierna inom gränserna för dessas rättigheter, något som med all tydlighet framgår av deras författningar³. Jäg anser, att konungens ställning i dominierna är likartad med den som kejsaren av Ryssland på sin tid intog i Finland i egenskap av dess storfurste⁴. Dominierna äro ej folkrättsliga subjekt, utan endast genom Storbritanniens och Irlands förmedling medlemmar av folkrättssamfundet. De äro icke-suveräna stater. En ansats på vägen även till folkrättslig maktbefogenhet är dock dels Kanadas delvisa juslegationum i Förenta staterna⁵,

¹ GRÄNSTRÖM: Brittiska rikets reorganisationsproblem, s. 52.

² JELLINEK: Die Lehre von den Staatenverbindungen, s. 67.

³ Kanadas författning (The British North America Act) säger sålunda, § 9: »The executive government and authority of and over Canada is hereby declared to continue and be vested in the queen». Och för att taga ett exempel till, så säger Sydafrikanska unionens författning (South Africa Act), att verkställande makten utövas av konungen personligen eller av en av honom utnämnd generalguvernör med ett ministerråd vid sin sida.

⁴ Rättsligt betyder det givetvis ingenting, att konungen av Storbritannien och Irland ej för någon särskild titel som statschef i dominierna.

⁵ Kanada sänder enligt ett nyligen fattat beslut en envoyé till Förenta Staterna. Ehuru avlönad och utsänd av kanadensiska regeringen är han nog rättsligt att betrakta som en brittisk ämbetsman med särupdrag att tillvara-

dels underskrivandet av fredsfördraget i Versailles 1918 av dominiernas ministrar¹ tillika med Storbritanniens och Irlands och dels slutligen dominiernas ställning inom folkens förbund såsom autonoma nationer².

Dominierna äro alltså icke-suveräna stater, men vilken rättslig ställning intaga deras »delstater»? Äro de provinser eller icke-suveräna stater?

För att börja med Australien, så betecknas dess olika delar i författningen som stater (states). Men detta behöver ej vara tillfyllestgörande. Man måste analysera deras slutliga struktur för att få svaret givet. Den federativa rörelsen började i slutet på 1800-talet i Australien och ledde 1885 till en lös sammanslutning av de brittiska kolonierna på det australiska fastlandet. Blott ett gemensamt organ, förbundsrådet, infördes. Sex år senare beslöts av delegerade från de koloniala regeringarna en ny fastare form för förbundet. De delegerade fordrade också, att förbunds författningen först efter dess antagande genom folkomröstning skulle fastställas av engelska parlamentet. Detta förslag avslogs emellertid av de koloniala parlamenten. Det australiska folkets vilja kom emellertid inom kort till synes genom ett av »Australian Federation League» framställt förslag, som efter revision antogs av koloniernas folk och genom en australisk ministerdelegation överbringades till England. Dess parlament antog det oförändrat och det trädde i kraft 1 januari 1901. Commonwealth består av Nya Syd-Wales, Viktoria, Sydaustralien, Queensland och Västaustralien.

Enligt den australiska författningen ha delstaterna självständig rätt att ändra sina författningar. De ha gentemot förbundet en självständigare ställning än delstaterna i de andra dominierna. Deras guvernörer utses direkt av brittiska kronan och deras representanter (General-Agents) i London stå i direkt förbindelse med brittiska regeringen. Commonwealth har också en representant (High Commissioner) i London. Man kan därför säga, att Australien

taga de kanadensiska intressena. I brittiska ambassadörens frånvaro fungerar han ock i dennes ställe.

¹ Bil. 1 i Folkens förbunds fördrag.

² En anomali var att fredsfördraget udertecknades även av Indien, som ej är en stat.

där talar med sex tungor¹. De australiska delstaterna ha vidare rätt till egna militära och marina truppstyrkor utan att medgivande därtill behöves av förbundsparlamentet². Varje delstat har sitt eget, under dess författning lydande folk samt statsmakt inom det egna territoriet över sina särangelägenheter. De stå i statsrättslig förbindelse med sin överhet och i vissa fall även direkt med brittiska kronan samt genom dess förmedling i folkrättslig förbindelse med främmande makter. De synas mig uppfylla alla kriterier för att kunna betraktas såsom icke-suveräna stater.

Beträffande Kanada så har även där folkviljan kommit till uttryck vid tillskapandet av dess författning. Delegerade från de olika brittiska kolonierna i Nordamerika sammanträdde 1864 i Quebec och antogo ett förbundsförslag, som med olika resultat behandlades i kolonierna. Tre av dem beslöto sända en delegation till London för behandling av unionsfrågan. Gemensamt med engelska regeringen utarbetades en författning, som i huvudsak överensstämde med det av konferensen i Quebec antagna förslaget. Slutresultatet blev en parlamentsakt 1867 (British North America Act), varigenom konstituerades Dominion of Canada, bestående av Quebec, Ontario, Nova Scotia och New-Brunswick. Förbundet trädde i funktion 1 juli 1868. Därefter ha ytterligare fem kolonier slutit sig till förbundet, nämligen Manitoba, British Columbia, Prince Edward Island, Alberta och Saskatchewan. Territorierna stå under förbundets gemensamma administration.

Medlemmarna i förbundet kallas officiellt provinser³. Men detsamma är förhållandet med exempelvis förbundsstaterna i Argentina. De kanadensiska s. k. provinserna ha större befogenhet att ändra sina författningar än förbundet sin. De ha egna parlament och ministerråd och ha statsmakt över allt, som ej uttryckligen är förbehållet förbundet. De ha var och en sin egen representant (General-Agent) i London, vilka dock icke i likhet med de australiska särstaternas stå i officiell förbindelse med regeringen i

¹ EGERTON: Federations and unions within the British Empire, Oxford 1911, s. 223.

² An Act to constitute the commonwealth of Australia, § 114.

³ British North America Act, § 5 o. f.

⁴ QUARTERLEY REVIEW 1916, Vol. 226, s. 270 (Cit. av Gränström).

London. Trots sin officiella beteckning som provinser äro de icke-suveräna stater.

The Union of South Africa har också uppstått på grund av sitt eget folks vilja. Kapkolonien och Natal voro redan från mitten av nittonde århundradet självstyrande kolonier. Efter boerkriget blevo år 1902 Transvaal och Orange-fristaten införlivade i brittiska imperiet först som kronkolonier; några år senare fingo de egna författningar. Inom kort uppstodo planer på en närmare förening mellan de fyra självstyrande brittiska kolonierna i Sydafrika; och dessa togo fast form år 1908. Då ägde dels en konferens rum mellan ministrar från de olika kolonierna dels ett interkolonialt möte. Ett förslag uppgjordes till förbunds författning som efter revision år 1909 antogs av de koloniala parlamenten samt genom folkomröstning i Natal. Parlamentet i London antog det samma år i oförändrad form (South Africa Act) och det trädde i kraft år 1910.

Sydafrikanska Unionen kännetecknas av en stark unitarism, och man kan endast med tvekan tillerkänna dess olika medlemmar statskvalitet. Den centrala makten i unionen har betydligt större befogenhet än den centrala makten i Australien och Kanada. Såsom Gränström också mycket riktigt anmärker¹, framgår det tydligt av de förberedande förhandlingarna före unionens bildande, att man hade för avsikt att få till stånd ett »unitary system of government» och icke ett federativt. Men den tillskapade författningen fullföljde icke denna grundläggande princip, utan kolonierna (de s. k. provinserna) erhöilo mer än provinciell självständighet. Verkställande makten i varje koloni utövas av en av generalguvernören i ministerrådet utsedd administrator. Provinsparlamentet utser bland sina medlemmar ministerrådet (Executive Committee), i vilket presidiet föres av administratören². Unionen kan ej egenmäktigt ändra provinsernas gränser eller dela dem i flera. Därtill måste dessa själva ge sitt bifall³. De äro alltså herrar i eget hus med under egna författningar lydande folk och böra alltså inrangeras bland de icke-suveräna staterna.

¹ GRÄNSTRÖM: Brittiska reorganisationsproblem, S. 60.

² South Africa Act, § 68 o. f.

³ Ibidem, § 149.

Brittiska riket utgör den fullödigaste typen för ett imperium, med vilket namn jag betecknar en tredje art av de organiserade statsförbindelserna vid sidan av statsförbunden och förbundsstaterna¹. Ett imperium är den statsrättsliga förbindelsen mellan en hela imperiet folkrättsligt representerande överhet och en eller flera densamma underordnade icke koordinerade, icke-suveräna stater, som i viss inskränkt mån kunna stå i folkrättslig förbindelse med varandra och med stater utom imperiet.

¹ Jag har närmare utvecklat detta i ett arbete, som inom kort utkommer från Puttkammer & Mühlbrechts förlag i Berlin: »Die gegenwertigen Staatenverbindungen. Eine staatsrechtliche und völkerrechtliche Untersuchung».

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN.

I. Politik.

KONSTITUTIONELLA FRÅGOR VID 1921. ÅRS RIKSDAG.

Sedan konstitutionsutskottet redan den 19 januari inkommit med uppgift å de vilande förslagen till grundlagsändringar, för vilka tidigare redogjorts i denna tidskrift, antogos dessa av kamrarna den 26 i samma månad (den ändrade lydelsen av § 31 R. F. dock först den 5 mars), och efter det Kungl. Maj:t gillat och stadfäst ändringarna, kunde samtliga grundlagar tryckas i sin nya form. Riksdagsordningen, successionsordningen och tryckfrihetsförordningen utkommo från trycket den 31 januari (Svensk författningssamling n:r 20, 21 och 22), regeringsformen den 17 mars (Sv. förf.-s. n:r 91).

Efter överenskommelsen mellan partierna vid urtima 1918 hade man ingen anledning vänta, att riksdagen skulle omintetgöra de år 1919 och 1920 för första gången beslutade grundlagsändringarna. Icke desto mindre förefaller det egendomligt, att Kungl. Maj:t daterade den nya lagen om val till riksdagen så tidigt som den 26 nov. 1920 (Sv. förf.-s. 1920 n:r 796) med tillägget, att lagen skulle träda i kraft den dag, då det vilande förslaget till ändrad lydelse av vissa §§ i riksdagsordningen, efter att av riksdagen hava antagits, av Konungen blivit gillade. Vallagen av år 1909 utfärdades den 26 maj eller *samma dag*, som Kungl. Maj:t gav sitt samtycke till av riksdagen beslutade grundlagsändringar, vilka voro att betrakta som förutsättningar för en särskild vallag.

Vår nu gällande vallag har efter sitt utfärdande undergått ändringar ej mindre än fyra gånger (Svensk författningssamling 1921 n:r 16, 104, 168 och 316), varvid inalles 24 §§ fått ändrad lydelse och 4 av dessa ändrats tvenne gånger. De viktigaste ändringarna sammanhännga med den nya valkretsindelningen vid val till andra kammaren samt vissa förändringar i den proportionella valmetoden. För den kungl. proposition, som ligger till grund för dessa reformer, har i korthet redogjorts i förra numret av tidskriften, varvid även berördes de i anledning av propositionen väckta motionerna. Konstitutionsutskottet avstyrkte Kungl. Maj:ts förslag med bl. a. den motiveringen, att man icke vore övertygad om lämpligheten av att,

såsom föreslogs, ur Proportionsvalssakkunniges förslag i ärendet (se föreg. n:r) utbryta vissa spörsmål till omedelbart avgörande. Särskilt synes man inom utskottet ha varit tveksam, huruvida de av de sakkunniga föreslagna s. k. officiella valförberedelserna kunde undvaras, när man ville skapa större valkretsar vid andrakammarvalen och införa ett nytt sammanräkningsförfarande, varvid man återopade vissa uttalanden i de sakkunnigas betänkande. Dock ville utskottet uttryckligen betona, att i dess avstyrkande icke låge något som helst underkännande av de i de sakkunnigas betänkande och den kungl. propositionen angivna reformlinjerna. Man ville endast ett uppskov. Emellertid hade utskottets beslut endast med tillhjälp av den förseglade sedeln kunnat komma till stånd, varför det ej var ägnat att förvåna, att kamrarna med stora majoriteter biföllo en av herr Clason m. fl. inom utskottet framförd reservation, vilken med ett tillägg beträffande valkretsindelningen i Malmöhus län alltså blev riksdagens beslut. I själva verket var det Kungl. Maj:ts förslag, som med vissa modifikationerna vann riksdagens bifall. Reformen innebär i korthet följande:

För val till andra kammaren indelas riket i 28 valkretsar. Stockholm bildar en valkrets, så bildar även varje län med trenne undantag: Göteborgs och Bohus län delas i två kretsar (Göteborgs stad och Göteborgs och Bohus läns landstingsområde), Malmöhus län i två (Malmö, Hälsingborgs, Landskrona och Lunds städer å ena sidan, å den andra den övriga delen av länet) samt Älvsborgs län likaledes i två kretsar (en nordlig, bestående av förutvarande norra och mellersta kretsarna av samma län, och en sydlig, bestående av förutvarande södra kretsen). — För båda kamrarnas vidkommande har man upphävt den dualism, som hittills varit rådande, då det vid riksdagsmannavalen gällt att tillsätta platserna inom ett parti; i stället för rangordnings- och reduktionsreglerna har man nu infört »absolut rangordning» för namnen å en röstsedel, vilket innebär, att till ett lägre stående namn å en sedel aldrig tages någon hänsyn, förrän de högre stående erhållit plats. Härom stadgas i 19 § vallagen, där även regler möta för det nya reduktionsförfarandet vid platstillättningen inom ett parti. Särskilda av Kungl. Maj:t fastställda sammanräkningsblanketter med anvisningar skola användas. — Vid val till båda kamrarna få hädanefter endast partibetecknade valsedlar förekomma. Något streck mellan ordinarie kandidater och ersättarekandidater tillåtes numera ej; i och med införandet av absolut rangordning är ett sådant obehövt. Förbudet gäller egentligen andra kammaren, ty för val till första kammaren har en ny typ av valsedlar införts. En dylik sedel är delad i två kolumner, av vilka den vänstra är avsedd för riksdagsmannas- och efterträdarenamn, den högra för »särskilda efterträdarenamn». I högra kolumnen äger den väljande att uppföra högst två namn för vart och ett av de för själva riksdagsmannavalet upptagna namnen. Med iakttagande av att blott de valsedlar medtagas, som gällde

för den avgångnes namn vid den sammanräkning, då namnet tilldelades plats i ordningen, samt att varje sedel gäller såsom hel röst, skall vid val av ersättare röstvärdet å en sedel av ovannämnt slag tillgodoräknas »det namn, som står främst av de för den avgångne riksdagsmannen särskilt upptagna efterträdarenamnen, eller, om sådant namn ej finnes, det namn för själva riksdagsmannavalet, som står främst å sedeln, eller, om ej heller sådant namn finnes, det namn, som står främst bland samtliga efterträdarenamnen å sedeln»; den som erhållit högsta rösttalet, är vald. Kungl. Maj:t hade föreslagit, att vid val till ledamöter i första kammaren ersättare skulle utses i samband med det ordinarie valet. Riksdagen gick ej med härpå utan beslöt, att sammanräkning för utseende av efterträdare liksom hittills skall ske först vid uppkommande ledighet.

Bland övriga nyheter i vallagen må särskilt nämnas bestämmelserna i 54 § om tidpunkterna för val till andra kammaren. Såsom gemensam ordinarie valdag har bestämts tredje söndagen i september månad, i likhet med vad förut bestämts för landstingsmannavalen. I fall, som i 17 § 1 mom. riksdagsordningen avses (då Konungen förordnar om nya val för återstoden av en fyraårsperiod), förrättas valet å den sön- eller helgdag, som av Konungen bestämmes. I stad må dock valet av Konungens befallningshavande utsättas att äga rum å söckendagen närmast före vederbörande sön- eller helgdag. För viss valkrets kan Konungen bestämma, att valet skall äga rum å annan dag än för övriga kretsar; dock skall ordinarie val alltid förläggas till någon dag i september månad.

På grund av motion i andra kammaren har i vallagen införts bestämmelser, hur förfaras skall i det fall, då såväl ordförande i valnämnd som dennes suppleant äro förhindrade att vara tillstädes vid valförrättningen. Lagen medger då rätt för nämnden att inom sig utse en ledamot att fullgöra, vad som annars åligger ordföranden.

Bland avslagna motioner må i detta sammanhang nämnas det i andra kammaren väckta förslaget, att riksdagen hos Kungl. Maj:t måtte anhålla om utredning och förslag till sådan lagstiftning, att valen till andra kammaren, landstingen, stadsfullmäktige och kommunalfullmäktige kunde förrättas på samma dag vart fjärde år; vidare en motion, likaledes i andra kammaren, »att riksdagen måtte besluta sådan ändring i gällande författningar angående kommunala och politiska val, att äkta make må, när båda makarna äro röstberättigade i valdistriktet, vid valet på grund av fullmakt utöva rösträtt för den andra maken». Samma öde som dessa två motioner mötte en annan, om införande i vallagen av bestämmelser, som skulle göra det möjligt att sortera röstsedlarna efter de röstandes kön. Motionären föreslog, att »manliga valkuvert» skulle stämplas med M, kvinnliga med K och att vid sammanräkningen motsvarande beteckning skulle åsättas inneliggande valsedel. En reservant i K. U. uttalade sig för användandet vid riksdagsmannaval av olika valurnor för manliga och kvinnliga väljare. Antagligen har det varit veder-

börande obekant, att man åtminstone på ett ställe i utlandet, nämligen republiken Österrike, infört ett system, liknande det av motionären föreslagna. Där användas olika färgade valkuvert, allteftersom de begagnas av män eller kvinnor, varigenom det blir möjligt att vid sammanräkningen sortera valsedlarna i tvenne stora grupper, vilka till en början behandlas var för sig, så att man noga kan konstatera, hur inom varje parti manliga och kvinnliga röster äro fördelade.

En detalj i fråga om vissa förstakammarval har vid 1921 års riksdag på Kungl. Maj:ts initiativ blivit närmare reglerad. I § 6 mom. 7 R. O. heter det: »Tillhöra flera landstingsområden samma valkrets och är i något av områdena landstingsmännens antal större än som skolat utses, därest den för annat landstingsområde inom valkretsen vid landstingsmannaval gällande grund blivit tillämpad, då skola ej flera av landstingsmännen i förstnämnda område delta i valet av riksdagsmän än att valmännens antal svarar mot nyssberörda grund; och skall förty, då riksdagsmannaval för valkretsen skall förrättas, landstinget i det område till sådant antal bland tingets ledamöter utvälja dem, som skola delta i riksdagsmannavalet». Dyligt val skall enligt samma moment ske proportionellt enligt de närmare grunder, som av Konungen och riksdagen bestämmas. Man har nu beslutat, att bestämmelserna i 2—5 §§ i stadgan den 13 juni 1913 om proportionellt valsätt vid vissa val inom landsting och stadsfullmäktige m. m. härutinnan skola lända till efterrättelse. Stadgandet kommer närmast att få praktisk betydelse för Gottlands läns landsting, vilket, sålunda reducerat, kommer att vid förstakammarvalet bilda en valcorporation tillsammans med de båda landsting i Kalmar län.

Såsom vilande har antagits det av enskild motionär framförda kravet om ändring av § 16 riksdagsordningen, varigenom det s. k. värnpliktsstrecket kommer att slopas. Någon motsvarighet till detta streck lär ej finnas i utlandet. Särskilt sedan rösträtt även för kvinnor införts, synes ett bibehållande av detta streck icke kunna med några hållbara motiv försvaras, anmärker med rätta konstitutionsutskottet. Däremot avslogo båda kamrarna motionerna om återinförande av det politiska utskyldsstrecket efter debatter, där meningarna starkts brutits mot varandra. Ävenledes avslogs ett av enskild motionär framfört förslag om upphävande av bostadsbandet i fråga om valbarhet till andra kammaren. Samma öde röntes den av K. U. tillstyrkta motionen om borttagande av censusbestämmelserna för valbarhet till första kammaren. Enligt förslaget skulle till ledamöter i första kammaren kunna väljas »i kommunernas allmänna angelägenheter röstberättigade män och kvinnor, som uppnått trettiofem års ålder». Förslaget bifölls av andra kammaren men avslogs av den första och hade således förfallit. Såväl motionären som utskottet anförde flera skäl, varför man ur grundlagen borde borttaga kravet, att en person för att vara valbar till första kammaren måste äga och minst tre år före valet ha ägt fastighet till

taxeringsvärde, ej understigande 50,000 kronor, eller ock till staten skatta samt under minst tre år före valet ha skattat för minst 3,000 kronors årlig inkomst. Även om penningvärdets fall har åstadkommit, att verkan av dessa censusbestämmelser i en mängd fall kommit att mildras, så åstadkomma de dock fortfarande en obefogad gallring i fråga om industriarbetarnas, lantarbetarnas och de mindre jordbrukarnas representation i första kammaren. För kvinnorna, särskilt de gifta, komma de ifrågavarande censusbestämmelserna att innebära ett väsentligt hinder för inval i den kammare, det här gäller. K. U. framhåller som en orimlighet, att bestämmelsens innebörd i själva verket blir beroende av gällande stadganden angående taxering och att sålunda villkoren för valbarhet till första kammaren komma att växla, alltefftersom ändringar vidtagas i skattelagstiftningen. Frågan sammanhänger givetvis med förstakammarproblemet i dess helhet. Enligt uppgift i pressen av en medlem av konstitutionsutskottet utsågs det inom utskottet vid årets riksdag en delegation för utredning av detta problem, när frågan om valbarhetscensus var uppe. Till följd av tilltagande arbetsbrådska kom emellertid delegationen ej att sammanträda.

Ett beslut av stor principiell — och kanske även praktisk — betydelse innebär antagandet av det motionsvis framförda förslaget om införande av konsultativ folkomröstning i vårt land. De föreslagna ändringarna av § 49 R. F. samt §§ 1 och 38 R. O. hava antagits som vilande. Regeringsformens 49 § skulle få ett så lydande andra moment: »Skulle med hänsyn till något ärendes särskilda vikt och beskaffenhet prövas nödigt, att före dess avgörande folkets mening inhämtas, må Konungen och riksdagen genom samfällt stiftad lag förordna, att allmän folkomröstning skall anställas. I lagen bestämmas, vilken eller vilka frågor som skola genom omröstningen besvaras, så ock tid och sätt för densamma. Rätt att delta i omröstningen tillkommer en var, som är röstberättigad vid val till riksdagens andra kammare. Efter omröstningen behandlas ärendet i grundlagsenlig ordning».

Såsom vilande har även antagits förslag till ändrad lydelse av § 1 5:o i tryckfrihetsförordningen, varigenom det under vissa förutsättningar blir tillåtet att anlägga boktryckeri även i municipal-samhälle och ej allenast uti stad (eller inom ett avstånd därifrån av högst en halv mil) eller uti köping.

Såsom konstitutionella stadgar, supplerande vissa nya grundlagsbestämmelser, har riksdagen antagit kungl. propositioner med förslag till stadga om val av talmän och vice talmän samt till lag om kommandomål. Enligt den förra skola talman samt förste och andre vice talman väljas var för sig. Har någon erhållit mer än hälften av de avgivna rösterna, är han behörigen vald. Varom icke, anställs ny omröstning. Får ej heller därvid någon absolut majoritet, anställs en tredje omröstning mellan de två, som vid andra omröstningen erhållit de flesta rösterna, varefter enkel majoritet är avgörande. Vid lika

rösttal under andra eller tredje omröstningen äger lottning rum. — Enligt lagen om kommandomål (Sv. förf.-saml. n:r 15) må såsom kommandomål handläggas »regeringsärenden, som avse verkställighet i militärt hänseende av vad krigsmakten till lands och sjöss har att fullgöra på grund av lagar, författningar eller särskilda av Konungen i statsrådet fattade beslut». För övrigt uppräknas i lagen en del regeringsärenden, som framför andra må handläggas och avgöras såsom kommandomål. I den för behandling av kommandomål stadgade ordning må Konungen åt särskild militär tjänsteman eller myndighet uppdraga att avgöra ärenden, vilka enligt ifrågavarande lag må behandlas som kommandomål och som äro av enklare beskaffenhet.

I båda kamrarna hade väckts motioner om införande av öppen omröstning i riksdagen. Reformen strandade denna gången på andra kammarens motstånd. — En motion om de tillfälliga utskottens, avskaffande och ersättande med utskott, gemensamma för båda kamrarna, avlogs, så även en motion om sådan grundlagsändring, att en tid av minst åtta dagar må förflyta mellan valet av opinionsnämnd och tiden för nämndens sammanträde. — Ett förslag i andra kammaren, att bestämmelser angående resekostnadsersättning och dagtraktamente åt riksdagens ledamöter måtte inrymmas i en särskild lag, vann ej riksdagens gehör.

I tvenne skrivelser anhåller riksdagen hos Kungl. Maj:t dels om utredning, »huruvida och på vilket sätt genom särskilda bestämmelser i tryckfrihetsförordningen rätten att i dagblad och periodiska skrifter offentliggöra skildringar av och förhandlingar angående brott av grövre kriminell och sexuell natur må kunna begränsas i syfte att förekomma i socialt och etiskt avseende skadliga verkningar», dels om en snar revision av tryckfrihetsförordningens sekretessbestämmelser.

Till slut må i denna redogörelse nämnas, att riksdagen på tillstyrkan av konstitutionsutskottet samtyckt till att Kungl. Maj:t avger sådan förklaring, som avses i art. 36, andra stycket, av stadgan för Nationernas Förbunds fasta domstol, med iakttagande därav, att giltigheten av sagda förklaring begränsas till en tid av fem år, ävensom att förklaringen uttryckligen uppställer fordran på ömsesidighet.

J. E. Nilsson.

II. Statistik och ekonomi.

INTERNATIONELL STATISTIK OCH NATIONERNAS FÖRBUND. Redan tidigt efter Versaillesfredens ratificering uppstod inom Nationernas Förbunds råd planer på att söka organisera en internationell statistik, företrädesvis för rådets eget bruk. Under

sessionen i Rom i juni 1920 beslöt förbundsrådet att för preliminär utredning av frågan tillsätta en internationell kommission. Vid sessionen i Saint-Sebastien, snart därefter, tillsattes också en kommission bestående av tolv ledamöter, med presidenten för internationella statistiska institutet, förre generaldirektören över den italienska officiella statistiken senator *Luigi Bodio* som ordförande. Av de övriga ledamöterna voro sex representanter för redan befintliga internationella institut och byråer (internationella statistiska institutet, internationella arbetsbyråer, internationella institutet för agrikultur, internationella kommersiella institutet och internationella byråer för kommersiell statistik), en representant för Japan (*M. Marumo*) och fyra chefer för officiella statistiska organisationer (*Lucien March*, Frankrike; *R. H. Coates*, Kanada; *A. W. Flux*, Storbritannien och *J. de Elola*, Spanien).

Kommissionen, som hade åtta sammanträden under tiden 11—18 oktober 1920, har som sitt utlåtande avgivit följande resolution (översättning från den engelska texten):

»Då det redan finnes ett visst antal oberoende internationella institut, som centralisera och publicera statistik eller som avse åtstadkomma enhetlighet i statistiska metoder och system; och då det är önskvärt att undvika dubbelarbete och möjliga öoverensstämmelser i statistik rörande samma förhållanden; samt då Nationernas Förbunds organ vid utförandet av sina uppgifter behöva statistik av olika slag och det är synnerligen önskvärt att dessa olika slag av statistiska uppgifter insamlas enligt sunda och på lämpligt sätt koordinerade statistiska principer;

anser kommissionen att Nationernas Förbund bör inrätta en internationell statistisk kommission med uppgift att tillhandagå förbundsrådet med anvisningar och råd rörande den statistik av alla slag, som är nödvändig för förbundet.

Denna kommission bör bemyndigas

att tillhandagå förbundet med råd rörande alla tekniska statistiska frågor;

att biträda förbundet vid utnyttjandet till största möjliga utsträckning av arbete, som redan utförts av internationella statistiska organisationer och att med råd bistå dessa organisationer med hänsyn till en utvidgning av deras respektive områden — — — — — sagda institutioner bibehållande sin självständighet;

samt att genom förbundsrådet framställa förslag till de olika regeringarna rörande standardisering och förbättring av officiellt statistiskt material.

Den statistik som utarbetas bör underställas den internationella kommissionen i tvenne exemplar, av vilka det ena skall remitteras till det internationella statistiska institutet för erhållande av utlåtande rörande vad detta institut kan ha att föreslå från vetenskaplig synpunkt eller med hänsyn till en standardisering av de statistiska metoderna.

Kostnaderna för statistiskt arbete utfört av de internationella instituten och byråerna på särskild begäran av kommissionen skola bestridas av Nationernas Förbund.

Kommissionen skall bestå av 25 medlemmar, d. v. s.

tre ombud för det internationella statistiska institutet och dess permanenta byrå; två ombud för det internationella institutet för agrikultur; två ombud för den internationella arbetsbyrån; ett ombud för den internationella byrån för kommersiell statistik; ett ombud för det internationella kommersiella institutet; ett ombud för den internationella handelskammaren; ett ombud för den permanenta kommittén för socialförsäkring; ett ombud för den internationella byrån för hygien; ett ombud för världspostunionen och ett ombud för den internationella telegrafbyrån;

generalsekreteraren eller hans ombud.

Övriga medlemmar skola utses av Nationernas Förbunds verkställande råd och bör däribland finnas representanter för de organisationer och ämbeten, som utarbета eller begagna statistik.

Kommissionen skall sammanträda närhelst det finnes önskligt eller närhelst det begäres av förbundsrådet. Den skall sammanträda minst en gång om året.

Under tiderna mellan sammanträdena kan kommissionen överföra sina bemyndiganden på en sub-kommitté bestående av minst fem och högst sju medlemmar. Den äger därvid själv att bestämma de villkor, på vilka den på den permanenta sub-kommittén överför sagda bemyndiganden.»

Till utlåtagendet är dessutom fogad en reservation eller minoritetsresolution avgiven av representanten för internationella arbetsbyrån samt herrar *Coates* och *Flux*. I denna reservation föreslås att inom Nationernas Förbunds sekreteriat inrättas en statistisk avdelning eller byrå motsvarande övriga tekniska avdelningar inom förbundet. Vid sidan av denna byrå skulle så sättas en rådplägende kommission bestående av statistiska experter och med en representant för varje medlem i förbundsrådet. Dessutom skulle minst vart tredje år en konferens av statistiker från alla länder sammankallas för att uttala sin mening rörande frågor av betydelse för statistiken.

Kommissionens resolution tillika med reservationen blev underställd förbundsrådet vid dess session i Bryssel i oktober 1920, var- efter densamma remitterades till regeringarna i de länder, som äro anslutna till Nationernas Förbund. Hur långt frågan sedermera avancerat äro vi för närvarande ej i stånd att meddela, men återkomma vi sannolikt därtill i ett senare häfte.

INTERNATIONELLA ARBETSBYRÅN I GENÈVE. Sedan september 1920 har Nationernas Förbunds internationella arbetsbyrå (The International Labor Office of the League of Nations) utgivit ett flertal regelbundna, periodiska och icke periodiska publi-

kationer. Av dessa må nämnas en veckopublikation »The Bulletin» (tryckt på engelska, franska och tyska) och en »Daily Summary» (utgiven på engelska och franska). Från och med detta år utkommer dessutom en månadspublication »The Monthly International Labor Review» (tryckt på engelska och franska).

SENATOR LUIGI BODIO †. Den 2 november 1920, kort efter hemkomsten från Paris, där han som ordförande lett den förut omnämnda av Nationernas Förbunds råd tillsatta statistiska kommissionens arbete, avled den frejdade italienske statistikern *Luigi Bodio* nära 80 år gammal. Bodio är kanske mest bekant för sina *Confronti Internazionali*. Han var sedan 1909 president för det internationella statistiska institutet, i vilken egenskap han efterträdde v. Inama-Sternegg, och var vid sin död hedersledamot av en mängd statistiska sällskap och akademier m. m. samt italiensk senator. Han var tidigare generaldirektör för konungariket Italiens officiella statistik samt ordförande i dess statistiska råd.

S. D. W.

LITTERATURGRANSKNINGAR.

BO GABRIEL DE MONTGOMERY: *Politique financière d'aujourd'hui* principalement en considération de la situation financière et économique en Suisse. Dec. 1918.

Föreliggande arbete utgör ingenting mer eller mindre än ett försök att upptaga till undersökning och belysning de flesta av krigstidens ekonomiska problem, sådana de framträtt i de neutrala länderna. Då författaren under bokens utarbetande vistats i Schweiz, till vilket lands horisont den huvudsakligen hänför sig, och då han såsom svensk kunnat taga del av diskussionerna i vårt land under kriget, bör han givetvis vara i tillfälle att giva en fyllig framställning av ifrågavarande problem. Då dessutom arbetet i junihäftet av *Economic Journal* 1920 varit föremål för ett gynnsamt omnämnande av prof. Price, vilken bl. a. uttalar: »His resolution and address and resource in attack are admirable. He has in short, furnished a contribution of much interest and value to the economic literature of the war», så är det naturligt, att man med stora förväntningar bereder sig att taga del av Montgomerys bok.

Dennas innehåll kan uppdelas i: det faktiska, framför allt statistiska materialet rörande Schweiz' ekonomiska liv, en del bekanta nationalekonomers åsikter över problemen och förf:s egna, självständiga funderingar. Det förtjänar härvid påpekas, att det faktiska materialet utgör en mindre väsentlig del av arbetets innehåll och mera är avsett att tjäna till belysning och exemplifiering av de diskuterade, teoretiska frågorna än att i och för sig vara ett konstaterande av hur Schweiz' ekonomiska liv förflutit. Vidare måste redan från början anmärkas, att den nationalekonomiska diskussionen i Sverige (särskilt inlägg av Cassel, Davidson och Wicksell) har satt mycket tydliga spår i framställningen, vilken bitvis ej är något annat än en avskrivning av diskussionsresultaten här i landet. Ett påpekande härav utgör naturligtvis alls ingen kritik mot förf.; tvärtom skulle underlåtenhet att tillgodogöra sig de svenska nationalekonomernas åsikter hava varit ett stort fel. Men å andra sidan blir följden att utländska läsare, vilka till äventyrs ej studerat *Ekonomisk Tidskrift* under kriget, lätt ledas att tillskriva förf. en större originalitet och självständighet, än han förmodligen vill göra anspråk på.

Under alla förhållanden synes emellertid åtminstone från svensk horisont framställningen på en mängd punkter visa en betydande självständighet. När den här underkastas en kort granskning, är det därför uteslutande några av de för anmeldaren mer eller mindre nya synpunkterna som upptagas till behandling, medan jag med tystnad förbigår alla de ställen, där förf:s uppfattning överensstämmer med den, som utkristalliserat sig här i landet. De nedanstående reflexionernas kritiska natur bör således ej ingiva den föreställningen, att icke arbetet i många avseenden är både intressant och lärorikt, utan beror endast därpå, att det här har upptagits till granskning endast ur en enda synpunkt, nämligen som ett nytt inlägg i den teoretiska diskussionen över krigets ekonomiska problem.

Det första kapitlet i boken, växelkurserna och penningvärdet i en neutral stat, inledes med påståendet, att växelkurserna framför allt äro beroende på förhållandet mellan prisnivåerna, d. v. s. endast temporärt kunna avvika från köpkraftspari. För att ej göra förf. orätt genom ett oriktigt sammanfattande av hans åsikter skall jag här citera hela hans bevis: »Det gäller först att bevisa, att de variationer i växelkursen, som äro förorsakade av betalningsbalansen, äro temporära och alltid till slut utjämnas, under det att den bestående differensen mellan kurserna bestämmas av penningens värde gentemot varor och tjänster»¹. Härefter presenteras en tabell som å ena sidan upptager månadsgenomsnitt för de engelska, tyska, franska, ryska och amerikanska växelkurserna i Bern och å andra sidan samma kurser i Stockholm, de senare multiplicerade med svenska kronkursen i Bern. Den senare serien anger således de utländska växelkurserna i Bern, beräknade via Stockholm. Om dessa siffror skriver förf. följande: »Av denna tabell ser man tydligt, att kurserna (les cours mensuels) visa avsevärda differenser allt efter beräkningssättet: ryska kursen t. e. visade i februari 1915 en differens på 12 frcs. och franska kursen 3,15 frcs. i mars. Differenserna äro naturligtvis ännu större, om man tager dagskurserna i betraktande. Det är i alla fall egendomligt att alla dessa differenser, som förorsakas bl. a. av betalningsbalansen och spekulationen, i längden försvinna helt eller delvis. Sålunda var medelkursen på England 1915 25,44 enligt noteringarna och 25,48 enligt de beräknade kurserna; skillnaden uppgick således icke till mer än 4 centimes, ehuru maximum och minimumkurserna företedde differenser på 1,52 frcs. och 2,10 frcs.»². Efter att hava konstaterat, att något liknande gällde kurserna på Förenta Staterna, Ryssland, Tyskland och Frankrike fortsätter förf.: »*Nous constatons donc qu'à la longue, les cours du change s'égalisent suivant la valeur intrinsèque de l'argent*»³.

Denna slutsats av föregående resonemang förefaller något förvånande. I själva verket bero väl de påvisade olikheterna helt

¹ a. a. sid. 5. ² a. a. sid. 10. ³ a. a. sid. 11.

enkelt på att de häftiga växelkursfluktuationerna, hindren för olika slags samförsl m. m. omöjliggjort för arbitragen att åstadkomma en fullständig överensstämmelse mellan noteringarne på olika platser. På vad sätt förf. kan få in ländernas prisnivåer i resonemånet kan jag för min del ej förstå.

Alldeles oberoende av ovanstående bevis, som icke är något bevis, kunna förf:s åsikter om köpkraftspariteten som den i längden avgörande faktorn vara riktiga. Av senare resonemang synes emellertid framgå, att betydelsen av avvikelserna från köpkraftspariteten väl mycket underskattas, som t. ex. när den engelska prisnivån och pundkursen användas för att beräkna den schweiziska prisnivån. »Låtom oss undersöka Statists prisindex. Vi hava i det ovanstående sett, att växelkursen är det direkta uttrycket för förhållandet mellan penningvärdet i respektive länder; saken gäller därför helt enkelt att multiplicera Statists prisindex med pundkursen i Bern, för att erhålla ett index för prisstegringen i Schweiz. Genomsnittliga prisindexet år 1916 var enligt Statist 148, och emedan parikursen på London var 25,22 och medelkursen 1916 24,90, så var tydligen medelprisindexet för Schweiz år 1916 $\frac{148 \times 24,90}{25,22}$.»

Måhända blev felet av en dylik beräkning för år 1916 ej så stort; att god överensstämmelse kan nås visa ju t. ex. prof. Cassels kända beräkningar. Men detta berodde i så fall bl. a. därpå, att hindren för handelsutbytet då ännu voro relativt obetydliga. I en framställning av det allmänna teoretiska sammanhanget sådan som Montgomerys äro i varje fall reservationer för kreditgivningens och handelsrestriktionernas som man senare sett mycket väsentliga och allt annat än kortvariga inflytande absolut nödvändiga. Men härtill kommer att begreppet köpkraftsparitet även fränsett nyssnämnda faktorer på sin höjd får betraktas som en första approximation, och detta av den anledningen, att förändringen inom näringslivet, t. ex. förskjutning av varornas relativa priser, kunna medföra bestående avvikelser från köpkraftspari².

Förf:s tillvägagångssätt att betrakta de faktiskt noterade valutakurserna som direkta uttryck för den allmänna prisnivåns höjd i resp. länder förefaller därför ur principiell synpunkt ganska otillåtligt.

Slutet av det första, helt och hållet teoretiska kapitlet upptages av en förklaring till guldets värdefall under kriget. Förf. skriver därom: »La manière la plus simple de répondre à cette question consiste à considérer l'or comme une marchandise ordinaire dont le prix varie en raison de sa plus ou moins grande rareté et suivant la loi de l'offre et de la demande». Efter att hava konstaterat, att guldproduktionen förblivit ungefär oförändrad fortsättes: »La demande de l'or a diminué au lieu d'aug-

¹ a. a. sid. 49.

² Jmfr en uppsats av recensenten i Ekonomisk Tidskrift, h. 1—2. 1921.

menter par rapport à la demande des autres marchandises, d'autant plus que l'or a été presque exclusivement remplacé par du papier-monnaie et que l'emploi de l'or comme moyen de paiement entre les divers pays a été très restreint. Ainsi la pénurie de l'or a diminué par rapport à la pénurie des marchandises (le même cas se serait produit si la demande d'or avait été la même, puisque la *demande totale*¹ des marchandises a augmenté). Il est ainsi tout naturel que l'or ait diminué de valeur².

Med ovanstående anser sig förf. hava gjort en enklare förklaring än den vanliga, som hänvisar till staternas sedelinflationspolitik. Mig synes det emellertid vara tvivel underkastat, om förf:s förklaring ens är riktig. Den minskning av efterfrågan efter guld, som guldets utdrivande ur allmänna rörelsen framkallade, motsvaras nämligen precis av ökad efterfrågan från centralbankerna, vilka ju lade beslag på alla guldmynt. (Möjligen kan härtill läggas en ökning av efterfrågan för tesaureeringsändamål.) Det är då knappast lämpligt att tala om allmän minskning av efterfrågan efter guld.

Följande förklaring, som väl är den vanligen förekommande, synes mig mera än Montgomerys träffa sakens kärna: Genom guldmyntfoten äro penningvärdet och guldvärdet sammankopplade. En tendens till sänkning av penningvärdet öfver större delen av världen tenderar därför att draga med sig guldets värde nedåt. Sedan guldcirkulation i allmänna rörelsen upphört, finnes intet annat hinder häremot än den ökning av industriens guldefterfrågan och minskning av guldproduktionen, som framkallas. Detta hinder har visat sig otillräckligt gentemot den allmänna inflationspolitiken under kriget³.

I följande kapitel lämnar förf. en skildring av Schweiz' ekonomiska liv, som för svenska läsare synes mig erbjuda mycket av intresse. Endast ett par punkter skola här beröras.

Helt allmänt kan sägas, att olikheterna mellan Schweiz' läge och vårt eget hava varit betydligt större, än man apriori skulle vara böjd att antaga. Tag t. ex. en sådan faktor som aktiebolagens kapitalökningar; medan i Sverige en aldeles kolossal ökning ägt rum, så finner man att aktiekapitalet och fonderna inom den schweiziska industrien förblivit så gott som oförändrade under åren 1913 till 1916. Detta betyder visserligen ej, som förf. vill göra gällande, att kapitalet med hänsyn till penningvärdets fall undergått någon anmärkningsvärd minskning, utan endast att bokföringsvärdena kvarstå oförändrade. Men i jämförelse med den oerhörda stegringen i vårt land är likväl detta stillastående, förvånande, så mycket mera som den schweiziska industrien före kriget befann sig i en jämn och snabb utveckling. Endast textil- och beklädnads- samt de

¹ a. a. sid. 32. Kurs. av B. O.

² a. a. sid. 33.

³ Sedan detta skrevs har prof. Davidson i h. 3 av Ekonomisk Tidskrift 1921 framlagt en uttömmande analys av denna fråga.

kemiska industrierna visa ökning av det egna kapitalet, medan de mekaniska och metallurgiska samt födoämnesindustrierna visa minskning. Likaledes i motsats till förhållandena i Sverige är det att företagsstorleken såtillvida avtagit, att genomsnittliga aktiekapitalet per företag avsevärt sjunkit.

Ovanstående siffror visa emellertid ej, att den schweiziska industriens anspråk på nytt kapital helt bortfallit; i någon utsträckning hava de nämligen tillfredsställts genom ökning av det upplånade kapitalet och genom kvarhållande av en del av de stora vinsterna. Även här äro dock proportionerna små i jämförelse med i vårt land.

Det nu anförda ger måhända till en del förklaringen till det egendomliga faktum, att räntan i Schweiz hela kriget kunnat hållas så låg (5—5 1/2 proc.) utan att inflationen därigenom stimulerats mer än som blivit fallet. Efterfrågan efter kapital tycks nämligen hava varit mycket liten, eller m. a. o. den reala kapitalräntan har förblivit låg. Detta å sin sida måste bero därpå, att den schweiziska industrien har en helt annan karaktär än den svenska och därigenom reagerat på annat sätt för krigskonjunkturen. Så är t. ex. den förra mera beroende av utländska råvaror och har därför av den minskade tillförseln av dylika hindrats att utvidga. Vidare är den till en del inriktad på fabrikation av lyxvaror, efter vilka efterfrågan från de krigförande länderna minskades under kriget.

Skulle dessa antaganden, vilka för övrigt stå för anmälares ej författarens räkning, vara riktiga, så belyser det ganska klart, hur oriktigt det är, att ett land kritiklöst rättar sin finansiella politik, t. ex. diskontopolitiken, efter vad som praktiseras i utlandet.

Av intresse för bedömande av det ekonomiska läget i Schweiz är även uppgiften över krigskonjunkturskattens obetydliga avkastning, c:a 140 mill. frs intill slutet av 1917, trots den kolossala skattesatsen, 42 proc. oberoende av vinstens storlek; i Sverige gav ju en skattesats på 2—32 proc. nära det dubbla. Vidare kan i detta sammanhang nämnas, att vinsten i 134 storföretag, efter justering för penningvärdets fall, för år 1916 endast var c:a 1/7 större än år 1913.

Men när nu det schweiziska kapitalet ej nedlagts i den inhemska industrien, var har det då tagit vägen? Svaret ger sig självt. Det har gått till utlandet. Schweiz har liksom andra neutrala länder under kriget mer eller mindre mot sin vilja haft en betydande kapitalexport. Med hänsyn till den schweiziska industriens karaktär finner förf., att detta varit gynnsamt, då återköp från utlandet av inhemska värdepapper var en säkrare kapitalplacering än en utvidgning av de inhemska krigskonjunkturindustrierna¹.

Kreditgivningen till utlandet har emellertid även en annan

¹ Vid ett besök som jag efter nedskrivandet av denna anmälan hade tillfälle avlägga i Schweiz uppgavs för mig från flera håll, att Schweiz' kapitalexport under kriget varit mycket obetydlig, något som även synes bekräftas av över-skóttexportens ringa omfattning.

sida. Förf. påpekar, att t. o. m. de stora kreditavtal, genom vilka de neutrala tillförsäkrades import av vissa varukvantiteter, måhända likväl bidragit att minska vår varutillförsel från utlandet. Då de krigförande länderna oundgängligen behövde en hel del varor från de neutrala, kunde de i längden ej underlåta att skicka egna varor i stället som betalning. Genom krediterna sattes de emellertid i stånd att endast leverera de garanterade minimikvantiteterna, medan överimporten betalades med kreditmedlen.

Jag övergår nu till en annan fråga, som av förf. behandlas relativt utförligt, nämligen om de under kriget ökade statsutgifterna böra täckas genom lån eller ökade skatter. Författarens sympatier tyckas luta åt det förra alternativet, som framgår av följande citat: »L'impôt prend le capital là où il n'existe pas, l'emprunt le prend là où il se trouve. Nous avons affaire ici à un problème du nombre de ceux qui se heurtent à des obstacles presque insurmontables, comme de faire rendre immédiatement à des impôts les sommes énormes nécessaires pour payer par exemple les dépenses de la mobilisation suisse, tandis que cela peut se faire très facilement par la voie des emprunts¹». Därefter utvecklas, att skatten tvingar en del personer att realisera sina aktier och obligationer till de personer, som ha pengar disponibla. Det blir således liksom vid upplåning dessa som släppa till medlen, men man skapar en massa rubbningar i hela det industriella livet. »Mais un recours exclusif aux emprunts pour couvrir les dépenses immédiates du temps de guerre n'est toutefois pas recommandable. Les impôts frappent, en somme, tous les citoyens et sont, à un certain degré, nécessaire pour faire sentir le sérieux de la situation et pour démontrer la nécessité de l'épargne. En outre le système des emprunts trop souvent répétés, a pour résultat que les Etats, séduits par la facilité de se procurer de l'argent, ne reculent pas devant les dépenses²».

Det förefaller som om förf. haft för ögonen den faktiskt föreliggande situationen under kriget och därvid glömt bort, att vad han diskuterar är ej alternativet skatt eller upplåning följt av inflation utan frågan huruvida skatt eller upplåning är lämpligast, om man till varje pris vill förhindra inflation. Hans åsikt, att det är lätt att på kort tid uppbringa väldiga summor genom lån, torde nämligen ej vara riktig om jämvikten på kapitalmarknaden skall uppehållas, d. v. s. inflation undvikas. Ty på vad sätt skall näringslivets efterfrågan, efter kredit på en gång kunna inskränkas så oerhört. Ej ens ett mycket högt diskonto torde här hava tillräckligt snabb verkan. En mängd utvidgningar och reparationer pågå och måste kanske slutföras, kontrakt om maskinleveranser för rätt lång tid framåt kunna vara avslutade o. d.

Härtill kommer att även om en tillräcklig inskränkning av

¹ a. a. sid. 133.

² a. a. sid. 135. Kurs. av B. O.

näringslivets kapitalefterfrågan kan åstadkommas, så torde verkningarna av en dylik åtdragning i längden bliva ödesdiga. Då sparandet knappast ökas tack vare upplåningen, och då statens kapitalbehov äro så våldiga som i föreliggande fall, kan nämligen troligen endast en bråkdel av den normala kapitalkvantiteten ställas till industriens förfogande. Är det då ej naturligare att i en tid av extraordinära utgifter, dessa till väsentlig del täckas genom minskning av konsumtionen i stället för att medel uteslutande eller huvudsakligen tagas från kapitalbildningen?

Beskattningens uppgift är därför ej blott att »visa nödvändigheten av sparsamhet» utan att *tvinga* fram ökat sparande. För min del lutar jag åt en uppfattning, rakt motsatt författarens, nämligen att ett snabbt täckande av stora statsutgifter icke är möjligt utan en synnerligen kraftig beskattning, vilken i varje fall framkallar vida mindre »störningar av det industriella livet» än en stegring av diskontot, tillräcklig att framkalla en ögonblicklig minskning av näringslivets kapitalefterfrågan motsvarande ökningen av statens.

I femte kapitlet börjar förf. med ett konstaterande av att guldet under krigets senare del ägde olika värde i olika länder. Genom guldspärren steg den svenska kronans värde år 1917 20 % och guldet (riksbanken erbjöds guld från utlandet till cirka 2,000 kr. i st. för 2,480), medan Schweiz' nationalbank köpte guld till gamla pari i obegränsade kvantiteter. Trots detta stodo de båda ländernas valutor ungefär lika högt, vilket innebär, att guldet var 20 % mera värt i Schweiz än i Sverige.

Förklaringen till detta egendomliga faktum ser förf. i den schweiziska urindustriens stora guldefterfrågan. Detta räcker emellertid ej till att förklara fenomenet. Varför såldes ett kg. guld till Sverige för t. ex. 2,000 kr. när det kunde säljas till Schweiz för 3,444 frcs, för vilka 2,480 svenska kronor kunde inköpas? Att de som handhade guldexporten i de krigförande länderna skött den mindre praktiskt synes framgå¹. Tydligtvis hava de, när den svenska valutan steg över den punkt, som syntes dessa herrar skäligt, beslutat skicka en guldsändning till Sverige att försäljas till snart sagt vad pris som helst, oberoende av att den med större fördel kunde detacheras till Schweiz, liksom när Sveriges riksbank hösten 1919 skickade guld till Schweiz i stället för till U. S. A. Finansministerns huvudargument vid 1920 års guldpolitikdebatt, att riksbanken bättre än spekulanterna kan välja tidpunkt och destinationsort för guldexport, synes i belysning av det ovanstående vara av tvivelaktigt värde.

Ökning av guldkassan medför, om den ej blott innebär utbyte av rörelsens mynt mot sedlar, inflation oberoende av varje diskontoförhöjning, såges å sid. 181. Detta är såvitt jag kan se felaktigt. Guldimport på t. ex. 100 mill. kr. verkar på samma sätt som en kredit till utlandet på nämnda belopp av privatbankerna. Att de inhemska varuexportörerna i ena fallet få sin köpkraft i

¹ Såvida påståendet att Schweiz köpte guld i obegränsade kvantiteter är riktigt.

form av sedlar, i andra fallet i form av avstatistillgodohavanden i en bank, spelar ingen roll, då ju utbyte av ett betalningsmedel mot ett annat kan ske obehindrat. Inverkan på prisnivån och därmed den utelöpande sedelstockens storlek blir i båda fallen den samma. Ingen vill emellertid påstå att en kredit på 100 mill. kr. till utlandet nödvändigt framkallar prisstegring, blott diskontopolitiken skötes så att jämvikten på kapitalmarknaden uppehålls. Detsamma blir därför fallet vid guldimport. En helt annan sak är att ökning av guldkassan lätt uppmuntrar till inflationistisk kreditpolitik.

Förf. övergår därefter till att behandla frågan om tillskapandet av nya betalningsmedel ur statsfinansiell synpunkt. Misstaget i resonemanget synes mig ligga i öppen dag men skall likväl här beröras, då det förvånande ofta påträffas vid diskussion av hithörande frågor. Om i ett land sedelstocken ökas från 600 till 900 mill. frcs, så sjunker penningvärdet med en tredjedel. »Mais, de ces 900 millions qui circulent, l'Etat en possède 300 et s'est, par conséquent, assuré *un tiers de la quantité totale des marchandises et services*, exactement comme si ce tiers avait été directement réquisitionné pour les besoins de l'Etat¹». Felet ligger tydligen i ett bortseende från att penningens omloppshastighet ej är 1 utan långt mera pr år räknat. Statens vinst inskränker sig till 300 mill. frcs. men nationalproduktens penningvärde uppgår kanhända till det 20—30 dubbla per år. Tidsperiodens längd är naturligtvis godtycklig, men i vilket fall som helst finns det intet direkt sammanhang mellan statens vinst och nationalinkomsten.

Något mystisk förefaller även den följande undersökningen av kvantitetsteorien. I dennas vanligaste formuleringar, t. ex. Wicksells och Fishers, nämnas endast varorna ej tjänsterna. Orsaken till denna underlåtenhet är ej enligt förf:s mening att man funnit det besvärligt att giva sig i kast med den svåra uppgiften att undersöka tjänsternas plats i kvantitetsteorien och därför föredragit att låtsas som ingenting. Förf. vill däremot lösa detta problem, vilket tillgår på följande sätt:

Tjänsterna uppdelas i produktiva och improduktiva varefter fortsättes: »Suivant la précédant répartition, il est clair que les services productifs sont les mêmes que la main-d'œuvre à la production. Mais comme c'est là un des facteurs qui détermine les frais de la production des marchandises et qui, à la longue, influe sur leur prix; il devrait en résulter un double compte si les services productifs donnaient lieu à un compte à part²». Ej heller de improduktiva tjänsterna böra medräknas, ty i annat fall skulle t. ex. mobilisering eller införandet av värnplikt framkallat en prissänkning under förutsättning av konstant penningmängd.

Någon detaljkritik av detta resonemang torde ej vara påkallad, då hela indelningen i produktiva och improduktiva tjänster

¹ a. a. sid. 212; kurs. av B. O.

² a. a. s. 214.

synes vara förfelad. Med användande av förf:s eget tillvägagångssätt, att visa de absurda konsekvenserna av den åsikt som bekämpas, kan man inskränka sig till att påpeka, att konsekvensen av det framstående resonemanget om de produktiva tjänsterna blir, att endast de konsumtionsfärdiga varorna, ej råvaror och halvfabrikat, hava plats i kvantitetsteorien. I själva verket är det naturligtvis de varor och tjänster, som kräva pengar för sin omsättning, som äga betydelse i bytsekvationen.

Utrymmet tillåter ej att ingå på en kritik av det vidare resonemanget i denna fråga, t. ex. påståendet att en förändring av penningens omloppshastighet ej kan framkallas av en ökning eller minskning av varuomsättningen, om blott varumängden förblir konstant.

Min recension har redan svällt ut långt utöver vad jag från början avsett. Jag skall därför till slut inskränka mig till att citera två uttalanden, vilka lå tala för sig själv ifråga om förf:s sätt att resonera och draga slutsatser¹. »Det är däremot helt annorlunda, då priset beror på produktionsökning, medan penningmängden förblir konstant. Utvecklingen blir då följande: produktionsresultatet ökas, t. ex. genom uppfinningar, och om räntan förblir konstant, förändras ej den procentuella del av produktionsresultatet, som sparas. Följaktligen ökas kvantiteten betalningsmedel ej i samma proportion som produktionen, utan endast i proportion till efterfrågan efter lån (för kapitalinvestering); prisnivån sjunker och konsumtionen kan ökas. Det är tydligt att cirkulationsökningen i proportion till kapitalinvesteringen (»la capitalisation») icke förändrar penningens karaktär av oföränderlig värdemätare, emedan prissänkningen och prisstegringen exakt angiva befolkningens behovstillfredsställelses verkliga förändringar».

Antagandena i detta yttrande synas mig vara något förhastade och knappast nödvändiggöra de dragna slutsatserna. Penningmängden skall t. ex. vara konstant och ökas.

Om konjunkturväxlingarne skrives följande²: »Vi anse för övrigt, att de icke längre hava någon raison d'être, om man kvarhåller penningens karaktär av oföränderlig värdemätare — — — konjunkturväxlingarne bero uteslutande på finanspolitiken. Om penningens karaktär av oföränderlig värdemätare bevaras, så skola hög- och lågkonjunkturerna, vilka ofta hava framkallat svåra störningar på det ekonomiska området, försvinna med ett slag».

Dessa citat lå, som sagt, tala för sig själv. Jag vill till slut endast understryka, vad som nämndes i ingressen, att om än innehållet i denna anmälan blivit huvudsakligen av kritisk natur, så betyder detta ingalunda att ej förtjänstfulla partier ingå i arbetet, utan endast att dessa partier från svensk horisont ej synas erbjuda den originalitet, som de här i korthet omnämnda.

¹ a. a. sid. 340. ² a. a. sid. 342 och 347.

BERÄTTELSE

OVER FAHLBECKSKA STIFTELSENS VERKSAMHET OCH FÖRVALTNING UNDER ÅR 1920.

Jämlikt föreskrift i gåvobrevet får undertecknad härmed i korthet avgiva berättelse över Fahlbeckska Stiftelsens verksamhet och förvaltning under år 1920, Stiftelsens andra verksamhetsår.

I sammansättningen av det kollegium, som fått Stiftelsens angelägenheter sig anförtrodda, har under året ippen förändring inträtt. Kollegiet har bestått av professorerna S. Wallengren, A. Stille, L. Weibull, E. Sommarin, M. P:n Nilsson samt undertecknad, som fungerat som präses. — Tiden för Kollegiets ordinarie sammanträden har bestämts till andra onsdagen i februari, mars, april och maj samt oktober, november och december. Under året ha sex sammanträden hållits.

Medaljgravören Erik Lindberg, med vilken överenskommelse träffats om utförande av en modell till de i gåvobrevet omnämnda jetongerna, har under året slutfört sitt arbete. Jetongens utseende framgår av nedanstående avbildning.

Statsvetenskaplig Tidskrift, vars utgivande är Stiftelsens huvuduppgift, har utkommit efter samma plan som föregående år. Tidskriften utgår från och med andra häftet av årgången 1920

med 550 exemplar, och beslut har fattats om upplagans ökande till 600 exemplar från och med år 1921. Prenumerationspriset har varit 10 kr. Enligt Kollegiets beslut kunna vissa äldre årgångar av tidskriften köpas till ett nedsatt pris.

Tidskriftens fjärde häfte utgavs den 15 oktober såsom en särskild hyllningsgård åt Stiftelsens grundare, professor Pontus Fahlbeck, som den dagen fyllde sjuttio år. Häftet, som hade ungefär dubbelt så stort omfång som ett vanligt och innehöll bidrag av bl. a. flera bland Kollegiets medlemmar, var försett med en särskild tillegnan, som erinrade om att professor Fahlbeck hörde till tidskriftens grundläggare, under en lång följd av år redigerat och upprätthållit densamma samt betryggat dess framtid.

För tillgodoseende av den Stiftelsen i gåvobrevet ålagda uppgiften att genom ersättning för tryckningskostnader uppmuntra och stödja därtill värdiga arbeten i politik, statistik eller ekonomi har Kollegiet påbörjat utgivandet av en särskild skriftserie med titeln »Skrifter, utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen». Som första och hittills enda nummer av denna skriftserie har utgivits en av docenten vid Göteborgs Högskola Sven Helander författad avhandling om »Marx och Hegel».

Den 11 november 1920 beslöt Kollegiet tildela docenten vid Uppsala universitet Herman Lundborg ett understöd av 3,000 kronor till genealogisk och statistisk hjälp vid rasbiologiska forskningar rörande befolkningen på Gottland. Understödet skulle utbetalas med 1,500 kr. under år 1920 och lika mycket under år 1921.

Någon pristävlan över angivet ämne har icke under året utlysts, liksom icke heller någon belöning av vetenskapligt arbete utan sådan tävlan ansetts kunna ifrågakomma.

Beträffande förvaltningen av Stiftelsens penningemedel hänvisas till nedan intagna redogörelse för Stiftelsens inkomster och utgifter och den därvid fogade revisionsberättelsen. Såsom av universitetets rektor särskilt utsedd revisor har professor Albert Erberg fungerat.

Lund i april 1921.

Rob. Malmgren.

Räkning för Fahlbeckska stiftelsen för år 1920.

Utdrag ur räkenskaperna för Lunds Universitets fonder.

Balans från år 1919.

200 aktier i A.-B. Vin- och Spritcentralen à 1,000 kr.	200,000: —	
10 obligationer i Skönviks A.-B. à 5,000 kr.	50,000: —	
Skandinaviska Kredit A.-B., å löp. räkning	9,688: 87	259,688: 87

Uppbörd.

Utdelning å förenämnda aktier	14,000: —	
Ränta å förenämnda obligationer	2,750: —	
Skandinaviska Kredit A.-B., ränta å löp. räkn.	985: 04	17,735: 04
		Kronor 277,423: 91

Utgifter.

Div. utgifter (50: —; 100: —; 1,500: —; 2,424: 45; 1,500: —; 200: —; 1,000: —)		6,774: 45*
--	--	------------

Balans till år 1921.

200 aktier i A.-B. Vin- och Spritcentralen à 1,000 kr.	200,000: —	
10 obligationer i Skönviks A.-B., à 5,000 kr.	50,000: —	
Skandinaviska Kredit A.-B., å löp. räkning	20,649: 46	270,649: 46
		Kronor 277,423: 91

Granskade utan anmärkning den 12 januari 1921; betyga

Johan C. W. Thyrén.

C. G. Björling.

I granskningen av Fahlbeckska stiftelsens räkenskaper har jag deltagit.

Albert Ernberg.

* Specifikation av utgifterna.

1) Statsvetenskaplig Tidskrift.		
Tryckningskostnader (2:dra halvåret 1919)	2,424: 45	
Redaktörsarvode	1,000: —	
Kontant till exped.	1,500: —	4,924: 45
2) Understödsfonden.		
Doc. H. Lundborg	1,500: —	1,500: —
3) Organisationskostnader.		
Präsesarvode	200: —	
Räkenskapsföraren	100: —	
Revision	50: —	350: —
		6,774: 45

Räkning för Statsvetenskaplig Tidskrift för år 1920.

a) Sammandrag av kassa-kontot.

Balans från år 1919.

Skand. Kredit A.-B., å sparkasseräkning.....	1,403: 81	
Kontant i kassan	2: 06	1,405: 87*

Inkomster.

Kontant från Fahlbeckska Stiftelsen	1,500: —	
Prenumerationsavgifter	1,126: 96	
Lösnummer & äldre årg.....	82: 50	
Gleerupska Förlaget, redov. för år 1919	977: 70	
Ränta å sparkasseräkning	45: 55	
Diverse	101: 25	2,333: 96
		Kronor 5,239: 83

Utgifter.

Författarearvoden	3,087: 75	
Avlöningar	400: —	
Diverse omkostnader	320: 45	3,808: 20

Balans till år 1921.

Skand. Kredit A.-B., å sparkasseräkning.....	1,405: 36	
Kontant i kassan	26: 27	1,431: 63*
		Kronor 5,239: 83

b) Översikt för år 1920.

Debet.

Prenumerationsavgifter (exp.)	1,126: 96	
Lösnummer & äldre årg. »	82: 50	
Ränta å sparkasseräkning »	45: 55	
Diverse (101: 25—100: —) »	1: 25	1,256: 26
Utest. fordringar ^{31/12} 1920.		
Gleerupska Förl:s redovisning	1,170: 15	
För annons.....	100: —	1,270: 15
Förlust för år 1920		8,896: 92
		Kronor 11,423: 33

* Dessutom inneliggande tidskriftslager, här ej upptaget till särskilt värde.

Kredit.

Författarearvoden: utbet. 1920 (exp.) (3,087: 75—668: 25)	2,419: 50	
utbet. 1921 (exp.)	<u>325: —</u>	2,744: 50
Avlöningar: utbet. av exp.	400: —	
» » Fahlb. Stiftelsen	<u>1,000: —</u>	1,400: —
Tryckningskostnader (utb. 1921 av Fahlb. Stiftelsen)		6,962: 70
Diverse utgifter (320: 45—4: 32) (exp.)		<u>316: 13</u>
		Kronor 11,423: 33

Till red. insända skrifter.

- Arkiv för patent-, mönster- och varumärkesskydd.* Organ för Svenska föreningen för industriellt rättsskydd. Utg. AXEL HASSELROT. Årg. 3. H. 2. Uppsala 1921.
- Handelskammaren i Gefle.* 1920. Supplement. 1921. H. 1. Gefle 1920 och 1921.
- Historisk Tidskrift,* utg. av Svenska Historiska Föreningen genom SVEN TUNBERG. Årg. 41. H. 1—2. Sthlm 1921.
- Industria.* Svenska Arbetsgivareföreningens Tidning. Red. AXEL BRUNIUS. Årg. XVII. N:r 10—13. Sthlm 1921.
- Institut International d'Agriculture, Rome.* Bulletin de statistique agricole et commerciale. 1921. N:o 5—6. — Bulletin mensuel des institutions économiques et sociales. 1921. N:o 4. Rome.
- Kommersiella Meddelanden,* utg. av Kungl. Kommerskollegium. Årg. 8. N:r 9—12. Sthlm 1921.
- Kungl. Kommerskollegium.* Redogörelse rörande svenska fartygs sjöolyckor 1919. Sthlm 1921.
- La situation des industries Belges en décembre 1920.* Ministère de l'Industrie, du Travail et du Ravitaillement. Bruxelles 1921.
- Mercator.* Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. XVI. N:r 18—26. Hfors 1921.
- Nationalekonomisk Tidskrift.* Red. EINAR COHN. 1921. H. 2—3. Kbhvn 1921.
- Nordisk Försäkringstidskrift.* 1921. N:o 3. Sthlm 1921.
- Nordisk Tidskrift* för vetenskap, konst och industri, utg. av Letterstedtska Föreningen. Red. OSCAR MONTELIUS. 1921. H. 3—4. Sthlm 1921.
- Revue du Travail,* publiée par le Ministère de l'Industrie, du Travail et du Ravitaillement de Belgique. 1921. N:o 4—6. Bruxelles 1921.
- Riksgäldskontoret 1920.* Årsbok utarbetad inom Riksgäldskontorets Kameralbyrå. Sthlm 1921.
- Skogen.* Populär tidskrift, utg. av Svenska Skogsvårdsföreningen. Årg. 8. H. 6—7. Sthlm 1921.
- Skogsvårdsföreningens Tidskrift.* Årg. 19. H. 5—6. Sthlm 1921.
- Social Tidskrift,* utg. av Socialministeriet och Socialstyrelsen i Finland. Årg. 15. N:o 4—5. Hfors 1921.
- Sociala Meddelanden,* utg. av K. Socialstyrelsen. 1921. N:r 6. Sthlm 1921.
- Statistisk Månadsskrift,* utg. av Stockholms stads Statistiska kontor. Årg. XVI. H. 4—5. Sthlm 1921.
- Statsekonomisk Tidskrift.* Red. THV. AARUM. 1921. H. 1. Kria 1921.
- Svensk Tidskrift.* Utg. av GÖSTA BAGGÉ och YNGVE LORENTS. Årg. XI. H. 4—5. Sthlm 1921.
- Svenska Landsbyggens Kommunaltidning.* Red. GUSTAV A. ALDÉN och JANRIK BROMÉ. 1921. N:r 5. Sthlm 1921.
- Svenska Stadsförbundets Tidskrift.* Red. HELGE LINDHOLM. Årg. 13. H. 4. Sthlm 1921.
- Sveriges officiella statistik.* Undersökningar angående alkoholen's sociala skadeverknningar. Av K. Socialstyrelsen. Sthlm 1921.
- Sveriges Riksbank 1920.* Årsbok utarbetad av Riksbankens statistiska avdelning. Sthlm 1921.
- Tiden.* Red. GUSTAV MÖLLER. 1921. N:r 1—3. Sthlm 1921.
- Tidskrift,* utg. av Juridiska Föreningen i Finland. 1921. H. 3. Hfors 1921.
- Tidsskrift for Retsvidenskab,* udg. af Bestyrelsen for den Stang'ske Stiftelse i Christiania. Aarg. 34. H. 1—2. Kria 1921.
- Tirfing.* Tidskrift för nykterhetsfrågans studium. Red. AUGUST LJUNGGREN. 1921. H. 5. Örebro 1921.
- Wirtschaftsdienst Deutscher Volkswirt,* herausgegeben vom Hamburgischen Welt-Wirtschafts-Archiv. 1921. N:r 19—26. Hamburg 1921.
- DEBES, INGE, Utbyttedeling. I. Utlandet. Steenske Forlag. Kria 1921.
- JUNKER, THOMAS, Lær Samfundøkonomi! Studie- og Litteraturvejledning for hvermand. »Samfundets Skriftserie» III. Nyt Nordisk Forlag. Kbhvn og Kria 1921.
- TROTSKIJ, L., Kommunismen och terrorn. Frams Förlag. Sthlm 1921.

Årg. 3—8 (åren 1900—1905) av Statsvetenskaplig Tidskrift kunna å C. W. K. Gleerups Förlagsbokhandel i Lund erhållas till ett nedsatt pris av **3 kr. pr årgång.**

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

SKÅNE

Malmö

== Samtliga fonder 31, 1921 ==

c:a 50,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,200,000 kr.

Brandförsäkringar,
Liv-, Livränte- och Pensions-

m. fl. försäkringar meddelas genom bolagets huvudkonför i Malmö
och genom dess agenter å alla större platser i Sverige.

Inbrotts-, Resgods-, Vattenskada-,
Glas-, Garanti-, Skadestånds-,
Automobil- och Ansvars-

försäkringar meddelas av

Försäkringsaktiebolaget

MALMÖ

genom bolaget Skånes agenter.